

EUGENETIKA IN DE BELGISCHE MEDISCHE WERELD TIJDENS HET INTERBELLUM

DOOR

WOUTER DE RAES

Lic. Geschiedenis R.U.G.

1. INLEIDING

Het zal wel niet vreemd zijn aan de enorme vorderingen in de menselijke biogenetika en de nieuwe ethische problemen die deze technieken met zich meebrengen, dat men vanaf het einde van de jaren zeventig in de buitenlandse historische literatuur een grote belangstelling voor de eugenetica betoonde.¹ Tot grote wanhoop van hedendaagse eugenisten wordt eugenetika vandaag nog altijd geassocieerd met Hitler, dwangsterilisatie, ombrengen van 'Minderwertigen' en het kweken van superieure uniforme mensen. Fiktiefilms zoals 'The boys of Brazil' versterken dit beeld nog. Nochtans houdt eugenetika nog heel wat anders in dan extremistische nazi-dromen of klonering van mensen in science-fiction literatuur. De taboe-sfeer die de eerste jaren na de nazi-excessen

---

1. vb. BOCK G., *Zwangsterilisation in National Socialismus*, Wiesbaden, 1986; FREEDEN M., *Eugenics and progressive Thought. A Study in ideological Affinity*, *The Historical Journal*, 22, 1979, pp.645-671; JONES G., *Eugenics and social Policy between the Wars*, *The Historical Journal*, 25, 1982, pp.717-728; KEVLES D., *In the Name of Eugenics. Genetics and the Uses of human Heredity*, Middlesex, 1986; LEONARD J., *Les origines et les conséquences de l'eugénique en France*, *Annales de Démographie historique*, 1985, pp.203-214; NOORDMAN J., *Om de kwaliteit van het nageslacht. Eugenetika in Nederland (1900-1950)*, Nijmegen, 1989.

rond dit thema hing is weggeëbd en het recent historisch onderzoek heeft dit cliché-beeld reeds verworpen, doch de enorme ideologische controversialiteit van dit onderwerp en de aanzienlijke verschillen tussen de eugenetische ideeën in de diverse landen maakt dat de beoordelingen van het fenomeen 'eugenetika' in het interbellum door historici toch nog vaak aanzienlijk uiteenlopen.

Over de verspreiding van eugenetische ideeën in het interbellum in België was echter tot nu toe nog niets bekend, enkel Dr. K. Velle wees in zijn doctoraatsthesis over medicalisering in de 19de en 20ste eeuw op het bestaan van de Société belge d'Eugénique, dewelke vooral door artsen scheen geleid te worden.² Verder 'terreinverkennd' onderzoek naar de verspreiding van eugenetische theorieën in de medische wereld, in de geneeskundige pers en publikaties werd daarom de doelstelling van dit artikel. Enkele vragen sluiten hierbij aan: werd in België over de rashygiëne, zoals eugenetika toen ook wel eens genoemd werd, zoals in Frankrijk en Nederland enkel geschreven door geneesheren of kenden die theorieën een grotere maatschappelijke verspreiding of zelfs politieke invloed zoals in Duitsland, de U.S.A. en Groot-Brittanië? Is er verandering in de houding er tegenover na het aan de macht komen van Hitler en het uitvaardigen van zijn 'eugenetische' wetgeving? Zijn er grote religieuze of ideologische verschillen tussen de Belgische eugenisten (en tegenstanders) onderling te bespeuren? Welke functie hadden die ideeën voor hun aanhangers? Wat beoogden ze, wat was hun toekomstvisie?

Dit artikel is dus in eerste instantie gebaseerd op medische en paramedische tijdschriften; deze zijn in België—behalve door Dr. K. Velle—nog nauwelijks als historische bron gebruikt. De geneeskundige periodieken zijn tot nu toe nog nergens geïnventariseerd; enkele potentiële bronnen voor de studie van de eugenetika in België (bv. de Annales d'Eugénique) schijnen in geen enkele bibliotheek bewaard gebleven te zijn. Ook het archiefmateriaal van de Société belge d'Eugénique is hoogst waarschijnlijk verloren gegaan.

---

2. VELLE K., *Arts, geneeskunde en samenleving: medicalisering in België in de 19de en 20ste eeuw*, Gent, (onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 1987/88, p.613.

Om de Belgische eugenisten te kunnen vergelijken met de buitenlandse 'rashygiënische' organisaties was het onontbeerlijk een behoorlijke hoeveelheid internationale literatuur door te nemen, aangezien Belgische publikaties op dit terrein ontbreken. Het is dus noodzakelijk hier eerst een korte algemene schets te geven van de opvattingen van de moderne 'grondlegger' van de eugenetika, Francis Galton en van de ontwikkeling van de verschillende eugenetische 'bewegingen' (in zoverre men die term mag gebruiken voor dergelijke heterogene ideeënstromingen) in de diverse landen vooraleer we op de Belgische situatie ingaan.

2. DE EUGENETIKA INTERNATIONAAL GEZIEN

a. Algemeen

We kunnen eugenetika moeilijk ergens in een klassificatie onderbrengen: volgens veel eugenisten zelf was ze een '*wetenschappelijke*' theorie, gebaseerd op de genetica en de biologie, van primordiaal belang voor het 'ras'.³ Men kan ze natuurlijk ook als een *sociaal*-maatschappelijke beweging beschouwen, zelfs als een heuse *politieke* theorie; voor de oorlog noemden sommigen het zelfs een nieuwe 'ideologie'. Natuurlijk had ze ook haar implicaties op *juridisch* vlak en vooral de *ethische* kant (momenteel wordt vooral de term 'bio-ethiek' gebruikt) zorgde (en zorgt) voor de meeste discussiestof.

De eugenetika was in verschillende van deze aspecten zeker niet 'homogeen' in de diverse landen. Overal drongen er andere thema's zich op de voorgrond, werden er verschillende maatregelen geëist, verschillende wetgevingen (al dan niet) bekomen. In ieder geval was er overal (met uitzondering van nazi-Duitsland) meer belangstelling voor in de jaren 20 dan in de tweede helft van het interbellum. Alle eugenisten beschouwen Francis Galton als de grondlegger van hun 'wetenschap' en baseerden zich op de erfelijkheids- en degeneratie-ideeën, dikwijls oversimplistisch van aard. De erfelijkheidswetten van Mendel, gebaseerd op zijn proe-

---

3. 'Ras' was toen een veel gebruikte term die nog niet zo een waardegeladen betekenis had als in W.O.II, en dan ook zeer frequent als synoniem voor 'menschheid' (of eender welke mensengroep) in het betoog van eugenisten voorkwam.

ven met erwten werden geprojecteerd op menselijke 'kwalen' als alcoholisme, criminaliteit, 'pauperisme'; ook ideeën over 'vergiftiging van het zaad' waren erg verspreid.

Het is wel een vergissing de eugenetika *overall* als een louter conservatieve, rechtse 'ideologie' te zien (zoals menigen zich dit wel eens voorstellen).⁴ Ze bestond uit meerdere stromingen: er waren bijvoorbeeld ook linkse 'sociaal-radicalen' vleugels in bepaalde landen.

b. De grondlegger van de moderne eugenetika: Francis Galton (1822-1911)

Natuurlijk bestonden er al eigenlijke 'eugenetische' maatregelen en ideeën lang voor de tweede helft van de 19de eeuw: Thomas Moore beschreef in zijn 'Utopia' ook al een staat waar er eugenetische principes golden, maar het klassieke voorbeeld in de realiteit was het vermoorden van zwakke boorlingen door de Spartanen. Doch de term 'eugenetika' zelf was een creatie van F. Galton, neef van Charles Darwin en vanzelfsprekend fel beïnvloed door de opvattingen van deze laatste. Zijn meest geciteerde definitie ervan is:

"The study of agencies under social control, that may improve or impair the *racial qualities* of future generations either physically or mental."⁵

Galton en zijn adepten zouden zich als ware 'wetenschapslui' beschouwen, die een uiterst belangrijke missie te volbrengen hadden: ze wilden de toekomstige mensheid vervolmaken door hun ideeën en voorstellen ook in de praktijk ingevoerd te zien worden. Doch, die 'wetenschap' was echter wel eerder een verantwoording van zijn voorstellen voor een 'selective breeding' ten voordele van de 'betere' klassen in de maatschappij, die op zijn beurt weer ingegeven waren door Galtons Victoriaanse waarde-idealen, zijn afkomst uit de hogere burgerij, zijn intellectualistisch elitarisme en

---

4. Zie bv. ALLEN G., *Genetics, Eugenic and Class Struggle*, Genetics, LIX, 1975, pp.29-45.

5. STEPAN N., *The idea of Race in Science*, Great Britain, 1800-1960, London, 1984, 230p. DE BACKKER A. & LARDENOYE H., *Met blijdschap geven wij kennis...? Een kultuursociologische studie van het denken over de eugenetiek in Nederland*, Breda, 1981 (doktoraalskriptie, p.40. FREEDEN M., *op. cit.*

zijn angst voor de paupers. Zo onderscheidde Galton in de maatschappij verschillende 'rassen', een woord dat toen een veel bredere betekenis had: het sloeg op een of andere mensengroep, die echter daarom geen fysieke antropologische overeenkomsten moesten vertonen, ook niet noodzakelijk erfelijkheids- of verwantschapsbanden met elkaar hebben, maar alle mensen die om het even welke kenmerken gemeenschappelijk hadden (sociale groep, intellectuele capaciteiten, nationaliteiten, gedrag,...) konden tot een 'ras' behoren, als die kenmerken maar specifiek voor dat 'ras' door Galton geacht werden.⁶ Aldus kon het rasbegrip ook gebruikt worden voor sociale groepen en klassen; de termen 'ras' en 'klasse' konden in feite soms synoniem zijn en dus onderling verwisseld worden.⁷ 'Goede' rassen zouden deze worden die Galtons Victoriaanse waarden deelden en zich van de grauwe middelmaat onderscheidden door intellect, werklust, moed en karakter. Slechte rassen zoals 'criminelen' en 'dronken paupers' bezaten deze aangeboren waarden natuurlijk niet: aldus zou Galton een hele 'raciale'—maar in feite grotendeels sociale—stratificatie opstellen, met als hoogste een klasse van genieën en als laagste de criminelen. In die classificatie valt natuurlijk de lage plaats van de arbeider op en de hoogste plaatsen van de gegoede burgerij waartoe Galton zelf behoorde.⁸ Dergelijke sociale kenmerken en in het bijzonder intelligentie en talenten beschouwde hij als *erfelijk*: dat werd voor hem trouwens het sleutelwoord in de eugenetika, hij zou deze term nauwkeurig omschrijven. Vóór Galton en Mendel was erfelijkheid nooit aan systematisch onderzoek onderworpen.⁹

Als Galton het had over "the improvement of the race" dan kon dat ook de *gemiddelde* 'abstracte' mens betekenen. In dit laatste opzicht werd hij geïnspireerd door de Belgische statisticus Quetelet. Hij begon zoals deze antropometrische gegevens te verzamelen en in statistieken te verwerken en zag dat deze zich in een populatie verdeelden als in de zogenaamde Gauss-curve, hoe

---

6. MOSSE G., *Toward the final Solution. A History of European Racism*, London, 1978, p.74.

7. JONES G., *Social Darwinism and English Thought*, Sussex, 1980, p.146.

8. STEPAN N., *op. cit.*, p.125.; CHASE A., *The Legacy of Malthus. The social Costs of the new scientific Racism*, New York, 1977, p.108.

9. KEVLES D., *op. cit.*, p.18.

verder een meting van het algemene gemiddelde afweek, hoe minder ze in de populatie voorkwam. Aldus waren hij en Quetelet de eerste biostatistici.¹⁰ Het is met deze biostatistische benadering, gekoppeld aan zijn erfelijkheidsdeterminisme en zijn raciale (maar in feite sociale klassen) categorieën met kwalitatief verschillende eigenschappen dat Galton de zogenaamde 'wetenschappelijke' basis voor de eugenetika, de verbetering van het ras (hier dus de algemene mens) zou leggen. Galton zag namelijk in de statistieken de variabiliteit in de menselijke samenleving van jaar tot jaar overgeërfd worden, volgens de Gauss-curve. Omgevingsfactoren speelden geen rol: talent indien aanwezig, kwam altijd tot uiting. Verbetering van de omgevingsfactoren kan geen talent creëren.

Nu was er voor Galton de dreiging dat door de huidige maatschappij, Darwins selectieprincipe, de 'struggle for existence' niet meer werkte; dit bleek uit het feit dat de lagere klassen (de slechte rassen) zich sneller voortplanten dan de hogere.¹¹ Dat baarde hem zorgen, want dit fenomeen zou onvermijdelijk een kwalitatieve achteruitgang van de latere generaties voor gevolg hebben: daarom pleitte hij vooral voor 'positieve maatregelen' om het geboortecijfer bij de hogere klassen aanzienlijk te verhogen en bijgevolg het ras te verbeteren. Dit noemde hij 'positieve eugenetika'. Hij beklemtoonde vooral deze positieve kant van de eugenetika, maar stelde dat ook een negatieve eugenetika mogelijk was, namelijk de restrictie van het aantal geboorten bij de laagste klassen om de verspreiding van alcoholisme, pauperisme en debiliteit tegen te gaan.¹² Let er wel op dat Galton geen pure sociaal-darwinist zoals Spencer—die de vrije markt en de onbeperkte 'struggle for existence' in de samenleving verdedigde—was: de overheid moest zelfs ingrijpen om het ras te verbeteren.

---

10. JONES G., *op. cit.*, pp.104-105.; KEVLES D., *op. cit.*, p.305.; DE BACKKER A. ..., *op. cit.*, p.11.

11. JONES G., *op. cit.*, p.100.

12. KEVLES D., *op. cit.*, p.83.; BOWLER P., *Evolution. The History of an Idea*, Berkeley, 1984, pp.274-275.

c. Eugenetika in de U.S.A.

De eugenetische beweging in de U.S.A. was in het begin van de 20ste eeuw sterk ontwikkeld: er bestonden verschillende lokale verenigingen die veel aanhangers telden. Haar sociale recruteringsbasis vond ze zoals in vele andere landen in de middenklassen en de hogere middenklassen, uit de intellectuele elites: hoogleraren, dokters, dominees, schrijvers en sociale werkers.¹³ De doorsnee-eugenist was protestant. Dit was natuurlijk niet 'toevallig': aangezien bij de protestanten sterilisatie geoorloofd was, werden ze niet gehinderd door religieuze belemmeringen om tot concrete maatregelen (sterilisatie van zwakzinnigen) over te gaan, zoals dit bij katholieken wel het geval was.

De Amerikaanse eugenetische vereniging was ongetwijfeld wel de meest sociaal-darwinistische en conservatieve van alle internationale 'rasygiënische' organisaties. Een karakteriserende eis voor haar was bijvoorbeeld de vraag naar een verlaging van de belastingen. Dit was natuurlijk gebaseerd op het malthusiaanse denkbeeld dat hoge sociale uitgaven, dus meer steun aan de 'defectives' (paupers, mentaal gehandicapten,...) deze laatsten toelieten zich in stand te houden, zich voort te planten en in aantal aldus verder konden vermeerderen.¹⁴ De meest extremistische eugenisten zouden zelfs elke verbetering van de geneeskunde afwijzen, want deze zou (om dezelfde reden) verder het ras verzwakken. Misdaad werd door de eugenetika beschouwd als het gevolg van aangeboren 'feblemindness'. Dit werd door middel van IQ-tests 'bewezen'.¹⁵ Er zouden ware genealogische studies gemaakt worden over gedegeneerde, criminele families, waarbij de criminaliteit als erfelijk werd beschouwd. De eugenetische beweging in de U.S.A. zou meer nog dan voor de 'fysieke' degeneratie angst hebben voor de achteruitgang van het ras op mentaal gebied, aangezien men dacht dat de zwakzinnigen zich veel sneller voortplanten door hun 'ongeremd sexueel gedrag'.¹⁶ Zo zou het IQ in het onderwijs binnen de komende jaren gaan dalen. Dat zou het stokpaardje van

---

13. KEVLES D., *op. cit.*, p.64.

14. *Ibid.*, p.72.; CHASE A., *op. cit.*, passim.

15. KEVLES D., *op. cit.*, p.84.

16. CHASE A., *op. cit.*, p.131.

de Amerikaanse eugenisten worden. Het is vooral in dat kader dat men de restrictieve huwelijkswetten en de eugenetische sterilisatiewetten, reeds ingediend in de jaren 20, moet zien.

Hier zijn op nazi-Duitsland na, de meest verregaande eugenetische maatregelen in wetteksten opgenomen en ook uitgevoerd. De nazi's heben er trouwens later inspiratie uit geput. Op vele ervan ging er een rechtstreekse invloed uit van 'wetenschappelijk' werk van het Eugenic Record Office, de voornaamste instelling voor eugenetisch onderzoek, opgericht in 1911. Eugenetisch onderzoek en eugenetische politiek gingen in de U.S.A. hand in hand.¹⁷ De eugenetische wetgeving ging er wel uit van de federale staten, niet van de nationale overheid. Op het einde van de jaren 20 waren er 24 staten die een gedwongen sterilisatie-wetgeving hadden ingevoerd.¹⁸ (In de meeste ervan bestaan ze nog, maar worden niet meer uitgevoerd.) Bij vele van die wetten, tussen 1920 en 1930 goedgekeurd, heeft men zich gebaseerd op de 'Model Eugenical Sterilisation Law' van Harry Laughlin, vice-voorzitter van het Eugenic Record Office, die alle 'sociale inadequate klassen' wilde steriliseren om het ras te zuiveren.¹⁹ Hij onderscheidde tien zulke klassen: 1. zwakzinnigen, 2. gekken, 3. criminelen, 4. epileptici, 5. alcoholici, 6. zieken (syphilitici, tuberculeuzen, leprozen), 7. blinden, 8. doven en slechthorenden, 9. misvormden, 10. afhankelijk (wezen (!), paupers, thuislozen en vagebonden).²⁰ Kortom, in zijn rapport had Laughlin gesteld dat in feite 10% van de Amerikaanse bevolking diende gesteriliseerd te worden. Hij argumenteerde dat dit veel goedkoper was dan de 'social welfare programs'. Geen enkele staat nam natuurlijk zijn volledig 'pakket' over. Het was vooral uit de eerste vier klassen dat slachtoffers voor dwangsterilisatie gerecruteerd werden. In totaal zouden in het interbellum in de Verenigde staten ongeveer 36.000 mensen gedwongen gesteriliseerd worden zijn.²¹

---

17. KEVLES D., *op. cit.*, p.104.

18. *Ibidem*, p.111.

19. CHASE A., *op. cit.*, p.16.; NISOT M., *La question eugénique dans les divers pays*, Bruxelles, 1929, p.190.

20. CHASE A., *op. cit.*, p.134.; HALLER M., *Eugenics: hereditarian Attitudes in American Thought*, New Jersey, 1963, p.133.

21. KEVLES D., *op. cit.*, p.114.

In de U.S.A. waren vele eugenisten ook racisten. Bepaalde rassen werden door eugenisten als minderwaardig beschouwd, wegens een zogenaamde hogere frequentie van allerlei gebreken als erfelijke ziekten, criminaliteit, alcoholisme, zwakzinnigheid en immoraliteit. Elke natie kreeg zo haar eigen etiket opgeplakt. Zwarten, Joden, Chinezen, Italianen, Ieren, Oosteuropese volkeren waren niet gewenst, maar waar men wel naar uitkeek was 'noords', Germaans bloed en de geestelijke kwaliteiten zoals die teruggevonden werden bij Duitsers, Engelsen en Scandinaviërs.²² In 1924 werd door het Amerikaanse Congres een immigratie-restrictie-wetgeving goedgekeurd die duidelijk de invloed van de eugenetisch-antropologische rassen theorieën had ondergaan. De immigratie werd beperkt voor de diverse nationaliteiten in verhouding tot hun aandeel in de nationaliteitensamenstelling van de U.S.A. in 1880. Dit negentiende eeuwse jaartal werd uitgekozen, omdat sindsdien de bevolking van Amerika minder 'noords', (lees 'westeuropees') geworden was door de immigratie van Zuid- en Oost-Europeanen en Chinezen rond de eeuwwisseling, bevolkingsgroepen die door de eugenetici minder gewenst waren.²³

d. Verenigd Koninkrijk

De 'successen' van de eugenetische beweging waren in Engeland heel wat beperkter dan in de U.S.A., reële politieke invloed kreeg ze nauwelijks. Ook namen de Engelse eugenisten heel het politieke spectrum in. Was in Amerika de eugenetische beweging hoofdzakelijk conservatief, dan bestond er in Engeland toch een belangrijke linksradicale vleugel. Hun sociale basis was wel degelijk dezelfde: protestantse intellectuele middenklassengroepen, geen arbeiders en weinig zakenlui; ook hier zouden de radicaalste tegenstanders onder katholieken terug te vinden zijn.²⁴

Er is een polemiek in de literatuur over het belang van linksradicale elementen, en ideeën over sociale politiek in de beweging: G. Jones beweert dat er slechts enkelen in de beweging waren,

---

22. CHASE A., *op. cit.*, pp.108-110, *passim.*; KEVLES D., *op. cit.*, pp.46-47, pp.96-97.

23. KEVLES D., *op. cit.*, pp.96-97.; HALLER M., *op. cit.*, p.157.

24. SEARLE G., *Eugenics and Class*, p.220 in *Biology, Medecine and Society (1840-1940)*, (Ed. by Webster (C)), Cambridge, 1981, 341.

omdat dit het enige forum vóór W.O.II was waarin gedisputeerd kon worden over problemen in verband met de menselijke biologie en de eugenetika. Freedon ziet gedurende het interbellum een ruk naar 'links' in de beweging.²⁵ Kevles en Searle delen de beweging in de twintiger jaren in twee verschillende fracties, een linkse en een conservatieve, die elkaar gedeeltelijk aanvulden, maar er ook tegengestelde visies op nahielden.

Het zou verkeerd zijn de conservatieve vleugel (de 'main-stream' eugenists) als sociaal darwinisten, als laissez-faire aanhangers zoals Spencer te beschouwen. Integendeel, waar het ras in gevaar kwam moest de staat actief ingrijpen. Zo zou Pearson, één van Galtons discipelen een 'autoritaire staat' voorstaan, als middel om de genetisch afgebakende sociale klassen te manipuleren, de voortplanting van de goede klasse aan te moedigen en de slechte te ontmoedigen.²⁶ De meesten zouden zich wel echter nooit actief inzetten voor gedwongen sterilisatie zoals Galton al wel eens geopperd had, maar natuurlijk wel voor segregatie en huwelijksrestrictie.²⁷ Ook educatie en verspreiding van de eugenetische principes onder de bevolking werden positief bevonden.²⁸ De dokters moesten trouwens ook de 'unfit' in leven houden.

Wat de conservatieve eugenetici gemeen hadden was het feit dat ze de eugenetika als een onvoltooide, 'wetenschappelijke ideologie' zagen die de ondergang van ras en natie zou kunnen afwenden. Sociaal gedrag werd bepaald door alles-determinerende biologische factoren. Ze wilden de eugenetika een ware politieke rol zien spelen, hoe onduidelijk hun opvattingen hierover ook waren.²⁹

Vrijwillige geboortebepierking werd over het algemeen door hen als contraselectorisch afgewezen, neo-malthusiaanse ideeën bereikten veel sneller de hogere klassen dan de lagere: bij de hogere klassen zou het neo-malthusianisme het kinderaantal beperken, terwijl de gedegeneerden hun hoge kinderaantal bleven behou-

---

25. JONES G., *Eugenics and social Policy between the Wars*. The Historical Journal, 25, 1982, pp.717-728.; FREEDON M., *op. cit.*, pp.645-671.

26. JONES G., *Social Darwinism and English Thought*, Sussex, 1980, p.112.

27. KEVLES D., *op. cit.*, p.94.; SEARLE G., *op. cit.*, pp.92-93.

28. KEVLES D., *op. cit.*, p.89.

29. SEARLE G., *Eugenics and Class*, *op. cit.*, p.239.

den.³⁰ Om ongeveer dezelfde redenen stonden ze ook vijandig ten opzichte van sociale verbeteringen zoals verhogingen van toelagen aan grote, arme gezinnen.³¹

Vooraf de twee laatste vermelde kenmerken deden de conservatieven onder leiding van L. Darwin verschillen van de nogal utopische links-radicalen vleugel. Sommige auteurs hebben er moeite mee deze laatste als 'echte' eugenisten te beschouwen. Zij zouden hiervoor te zeer 'milieugericht' zijn en vooral met sociale gunsten voor de lagere klassen het ras willen verbeteren.³² De centrale kwestie is hierbij ondermeer of zij de minderwaardigheid van de lagere klassen aan biologische genetische factoren toeschreven, of ze de ongelijkheid louter door sociale factoren veroorzaakt zien: de meeste linkse eugenetici hebben zich hier nooit duidelijk over uitgesproken. Vóór W.O.I en in de jaren 20 waren het vooral de intellectuele 'Fabian socialisten' die eugenetische ideeën verkondigden: bijvoorbeeld de vermaarde schrijvers G.B. Shaw en H.G. Wells, ook Beatrice en Sidney Webb. Zij hadden het overwegend over positief-eugenetische hervormingen, zoals de versoepeling van de seksuele moraal. De beste eugenetische maatregel zag Shaw in de opheffing van de klassegrenzen en gelijkheid van inkomens zodat de biologisch beste huwelijken ongehinderd konden plaatsgrijpen. Eugenisten konden volgens hem niet anders dan socialisten zijn.³³ B. en S. Webb wilden daarenboven nog een grotere rol van de staat die voor een ongebreidelde (medische) bijstand, maaltijden en educatie voor moeder en kind moest zorgen, maatregelen die conservatieve eugenetici juist dysgenetisch zouden vinden.³⁴

In de jaren 30 zouden linksgerichte 'echte' genetici en biologen zoals R. Fisher, J. Huxley en J. Haldane de eugenetische beweging andere wegen doen inslaan. Op grond van hun kennis van de genetica toonden zij de onhoudbaarheid van de conservatieve stellingen aan, zonder op hun beurt grondige hervormingsprogram-

---

30. KEVLES D., *op. cit.*, pp.73-76.

31. JONES G., *Eugenics and social...*, *op. cit.*, p.729.

32. SEARLE G., *op. cit.*, pp.140-142.

33. *Ibid.*, p.231.

34. *Ibid.*

ma's te introduceren.³⁵ Naarmate W.O.II naderbij kwam, zouden zij zich tegen de Duitse eugenetika afzetten en een meer egalitaire maatschappij noodzakelijk achten.³⁶ Volgens Jones hingen ze geen echte eugenetische filosofie aan. Searle noemt hen 'career-eugenists': academici die in de eugenetika maar de studie van de erfelijkheid zagen.³⁷

Laatstgenoemde auteur onderscheidt trouwens nog een categorie eugenetici, namelijk de medische eugenetici. Zij zagen in de eugenetika totaal geen conservatieve of utopische politieke ideeën, maar deze zou door de nieuwe kennis inzake de erfelijkheid van ziekten veel leed kunnen voorkomen. In hun opvattingen was eugenetika een tak van de geneeskunde en een onderdeel van de publieke hygiëne, die door de staat gesteund diende te worden (cfr. de Belgische eugenetische vereniging). Zij zorgden mee voor de ommezwaai van de eugenetische beweging van sociaal-politieke aspiraties naar medisch gerichte problemen in de jaren '30.³⁸

e. Frankrijk

De veel kleinere Franse eugenetische beweging, opgericht in 1912, was minder erfelijkheidsdeterministisch en extremistisch dan deze in de Engelstalige landen. Dit was trouwens (op intellectueel vlak beschouwd) ten dele een gevolg van haar verschillend theoretisch uitgangspunt: ze vertrok eerder van de opvattingen van Lamarck, die uiteraard grotere theoretische mogelijkheden gaf om door milieubeïnvloeding (door de levensomstandigheden gezonder te maken) het ras te verbeteren, zonder dat daarom toevlucht moest genomen worden tot middelen die het aantal geboorten zouden doen dalen (sterilisatie, anticonceptie)).³⁹

Als we de verklaring voor de gematigdheid van de Franse eugenetische beweging nog dieper, meer op maatschappelijk dan op wetenschappelijk vlak zoeken, dan kunnen we aanstippen dat

---

35. KEVLES D., *op. cit.*, pp.164-176.

36. *Ibid.*, p.172.

37. JONES G., *op. cit.*, p.728.; SEARLE G., *op. cit.*, p.241.

38. SEARLE G., *op. cit.*, p.236.

39. SCHNEIDER W., *Towards the Improvement of the human Race: the History of Eugenics in France*, *Journal of modern History*, LIV, 1982, pp.268-291. Volgens Lamarck werden verworven eigenschappen van de ouders door de nakomelingen overgeërfd.

Frankrijk in tegenstelling tot de Angelsaksische wereld katholiek was en er al vroeg een aanzienlijke daling van het geboortecijfer had plaatsgevonden en angst voor "l'extinction de la race" groot was onder de geestelijke en politieke elites.⁴⁰

In ieder geval bood de Lamarckiaanse theorie meer mogelijkheden tot optimisme dan erfelijkheidsdeterministische theorieën: het ras kon immers altijd hersteld worden. Maar op korte termijn beschouwd was de vrees voor degeneratieve effecten van alcohol, syfilis en tuberculose groter. Die zouden namelijk aldus een directe invloed uitoefenen op de nakomelingen. Vandaar de grotere nadruk van de Franse eugenisten op directe verzorging, hygiënische maatregelen en de grotere invloed van dokters op de beweging.⁴¹ De Franse eugenetische vereniging zou met haar degeneratie-ideeën en haar afkeer voor het neo-malthusianisme de Belgische eugenetici fel beïnvloeden. De Franse eugenisten hadden ook een minder grote angst voor de 'lagere' klassen, aangezien die niet meteen als onherroepelijk biologisch minderwaardig werden gezien. Was de angst van de Amerikaanse eugenisten vooral gericht tegen de 'lagere' antropologische rassen en de zwakzinnige, deze van de Engelsen tegen de lagere sociale klassen, dan waren de Fransen bezorgd om de drie vernoemde 'fléaux sociaux' en geboortedaling. De nadruk zal bij de Fransen liggen op de 'positieve' eugenetika, de productie van gezonde, sterke elementen in plaats van selectie van ongewensten, de 'puériculture' (zorg voor moeder en kind) en anti-neo-malthusiaanse propaganda, een nogal medisch programma dus.⁴² Sterilisatiemaatregelen zoals in de U.S.A. werden resoluut door de Franse eugenisten afgewezen. Tussen 1930 en 1940 zou de beweging die zich uitdrukkelijk van de Duitse eugenisten distancieerde, in een malaise terechtkomen en werden geen belangrijke initiatieven meer genomen.⁴³

---

40. LEONARD J., *op. cit.*, p.208.

41. SCHNEIDER W., *op. cit.*, pp.272-275.

42. *Ibid.*, pp.278-282.

43. *Ibid.*, pp.288-289.

f. Duitsland

1. De eugenetische vereniging

Het is natuurlijk in de eerste plaats aan de Duitse vooroorlogse 'eugenetika'—zoals die zou opgevat en toegepast worden door Hitler en de nazi's—te wijten dat de eugenetika tot op heden nog zo'n waardegeladen betekenis heeft en bij velen nog hevige gevoelens van afkeer oproept.⁴⁴ Waarschijnlijk heeft de term hierdoor juist een bredere bekendheid gekregen. G. Mosse wijst er in zijn boek op dat de nazi-'eugenetische' maatregelen (dwangsterilisatie, euthanasie, het T4-project) echter niet gebaseerd waren op de conceptie 'gezondheid', maar in functie stonden van de 'bruikbaarheid van het individu in kwestie voor de samenleving'.⁴⁵ Dit neemt natuurlijk niet weg dat de ideeën van de pre-hitleriaanse eugenetische beweging een inspiratiebron voor de nazi-rasideeën en hun 'raszuiveringsprogramma' zijn geweest. Tenslotte hebben vele eugenisten uit de twintiger jaren zich na 1933 voor Hitlers kar laten spannen. De nazi's hebben uiteindelijk ook de 'hulp' van de artsen nodig gehad bij het uitvoeren van hun sterilisatie- en 'T4'-programma.⁴⁶

In de jaren '20 waren de eugenisten in Duitsland grondig verdeeld over de draagwijdte en eigenlijke inhoud van hun programma. Zeer algemeen kunnen we een linker- en rechtervleugel in de beweging onderscheiden. De disputen kwamen zelfs heel goed tot uiting op terminologisch vlak, hoewel de meest gebruikte naam wel 'Rassenhygiëne' was. Doch vooral de linkervleugel stond argwanend ten opzichte van die benaming. Zij gebruikte liever de zogenaamd 'waardenvrije' termen 'Eugenik' of 'Fortplanzungshygiëne', die een universele betekenis zouden hebben, een 'Weltoffenheit' zouden inhouden.⁴⁷ 'Fortplanzungshygiëne' was voor de linkervleugel toepasbaar op *alle volkeren* en vrij van

---

44. GRAHAM L., *The Eugenics Movement in Germany and Russia in the 1920's*, Amer. Hist. Rev., 82, 1977, p.1139.

45. MOSSE G., *op. cit.*, p.225.

46. KATER H., *Hitler's early Doctors: nazi-Physicians in predepression Germany*, Journ. mod. Hist., 59, 1987, pp.25-52. Volgens deze auteur zijn vele dokters al snel, in de jaren '20, de nazistische richting ingeslagen.

47. BOCK G., *Zwangersterilisation in National Socialismus*, Wiesbaden, 1986, p.59.

(antropologische) waardeooroordelen over de verschillende (antropologische) rassen, terwijl met de 'Rassenhygiëniker' de rechtervleugel vooral de 'Aufartung' van het Duitse volk op het oog zou hebben. Zij zouden geleidelijk aan in het interbellum aan invloed winnen. Zeker na 1933 werd de term 'Rassenhygiëne' algemeen gebruikt, met de connotatie van de 'antropologische' zuiverheid en de racistische en antisemitische aspecten. Toen voltrok zich de definitieve synthese tussen de reeds oudere 19de eeuwse rassentheorieën, waarin het noordse, Germaanse ras hoog geprezen werd en als de bakermat van de hele Westerse beschaving werd aanzien en de eugenetische theorieën in de mystieke nazi-rassentheorieën.

Doch men kan de eugenetische beweging in de jaren 20 zeker niet louter karakteriseren als een ware prelude op het nationaal-socialisme; weinig eugenisten waren trouwens uitgesproken nationaal-socialist. Ondanks vele tegenstellingen tussen de eugenetici (en historici!) onderling,⁴⁸ kunnen we concluderen dat er een geleidelijke 'verrechtsing' van de Duitse eugenetika in de loop van het interbellum en—vanzelfsprekend—een bruuskere 'wending' in '33 heeft plaats gevonden.

We kunnen nog enkele algemene tendenzen onderscheiden: de Duitse eugenisten waren nogal erfelijkheidsdeterministisch, in tegenstelling tot Frankrijk waren er nauwelijks Lamarckiaanse invloeden.⁴⁹ Milieu was niet zo belangrijk, erfelijkheid creëerde zich een eigen 'Umwelt'.⁵⁰ De drie hoofdkenmerken van de Duitse eugenetische beweging verschillen trouwens weinig van de algemene principes van de Amerikaanse en de conservatieve Engelse: toekennen van waardecategorieën 'Hochwertigen' en 'Minderwertigen', de overerving van die waardecategorieën en de zogenaamde differentiële voortplanting (de snellere vermenigvuldiging van de Minderwertigen).⁵¹ Dat het erfelijkheidsdenken in categorieën in Duitsland algemeen verspreid was blijkt uit de bespreking van een wetsvoorstel in verband met eugenetische sterilisatie in de Pruisi-

---

48. Lees over deze problematiek ook LILIENTHAL G., *Rassenhygiëne im dritten Reich. Krise und Wende.*, *Medizinhistorisches Journ.*, 14, 1979, pp.114-134.

49. GRAHAM L., *op. cit.*, p.1182.

50. BOCK G., *op. cit.*, p.39.

51. *Ibid.*, p.36.

sche Landesgesundheitsrat in 1932 waar het principe van de minderwaardigheid van bepaalde bevolkingslagen door niemand meer in vraag werd gesteld.⁵² De Duitse eugenisten eisten vooral maatregelen die rechtstreeks de erfelijkheid en voortplanting zouden beïnvloeden, zoals een huwelijks- en sterilisatiewetgeving. Bij de voorstellen kwam toen al vaak een zekere dwangsterilisatie op de voorgrond, vrijwillige sterilisatie en vrijwillige geboortebeperving werden door de eugenisten in het algemeen verworpen, want die zouden vooral de waardevolle categorieën bereiken en treffen, zodat het aantal 'gewensten' zou afnemen.⁵³ Vele rassenhygiënikers zochten dan ook naar een geschikte juridische vorm waarin twee verschillende maatregelen zouden verwerkt zijn: (al dan niet) gedwongen sterilisatie voor de Minderwertigen, sterilisatieverbod voor de anderen. Hoe dan ook waren hun ideeën een voedingsbodem voor de nazi-sterilisatiewetgeving.⁵⁴

2. De nazi-sterilisatiewetten

De eerste wet, uitgevaardigd op 26 mei 1933, legaliseerde eugenetische sterilisatie en verbood vrijwillige sterilisatie.⁵⁵ Een maand later werd de wet reeds verstrakt en verplichtte bepaalde mensencategorieën tot sterilisatie, ook tegen hun zin, met gebruik van dwangmaatregelen. De bevolkingsgroepen door *de wet* gevisseerd, waren: 1° zwakzinnigen, 2° schizofrenen, 3° manisch-depressieven, 4° epileptici, 5° (erfelijk) doven, 6° (erfelijk) blinden, 7° mensen met erfelijke fysische misvormingen, en 8° zware alcoholisten en drugverslaafden.⁵⁶

Dat de wet nogal willekeurig en ruim werd toegepast blijkt uit het hoge aantal slachtoffers. Het exacte aantal gesteriliseerden is vanzelfsprekend niet bekend, maar de cijfers variëren van 300.000 tot 360.000 tussen 1934 en 1945, dat zou 1% van de toenmalige

---

52. *Ibid.*, p.52.

53. *Ibid.*, p.53.

54. LILIENTHAL G., *op. cit.*, p.128.

55. BOCK G., *Racism and Sexism in nazi-Germany: Motherhood, Compulsory Sterilization and the State*, Signs, VIII, 1983, 3 p.408.

56. KEVLES D., *op. cit.*, p.117.; s.n. *La loi Allemande sur la stérilisation*, Saint-Luc Médical, XII, 1934, 1, pp.61-62.

Duitse bevolking tussen 16 en 50 jaar uitgemaakt hebben.⁵⁷ Sociaal gezien waren de slachtoffers dikwijls vrouwen (de sterilisatiepolitiek had ook een enorm seksistisch karakter) uit lagere sociale klassen (bijvoorbeeld vrouwen van ongeschoolde arbeiders en prostituées waren oververtegenwoordigd). Men beperkte zich niet zoals in de Verenigde Staten tot geïnterneerden. Ook had men zeker niet alleen etnische minderheden (Joden, zigeuners, zwarten,...) op het oog, want de grote meerderheid was van 'Germaanse' afkomst.⁵⁸

g. Nederland

De Nederlandse eugenetische beweging, vooral actief in de jaren '30, werd vooral geleid door artsen en hoogleraren: op een eerste (mislukte) vergadering, die een eugenetische vereniging had moeten oprichten, werd zelfs bepaald dat deze uitsluitend een medisch en biologisch karakter zou mogen hebben.⁵⁹ Al bij al bleef ze in Nederland een marginaal verschijnsel. Eugenetika riep in Nederland weerstanden op.⁶⁰ Nochtans zou ze (zoals in België) een zeer gematigde beweging blijven: men beklemtoont vooral de tot dan toe beperkte kennis van de erfelijkheid om tot grootscheepse praktische toepassingen over te gaan. Bijna iedereen wees dwangsterilisatie af.⁶¹ Zij vonden het neomalthusianisme niet principeel ongeoorloofd (wat wel degelijk met België verschilde), maar waren er praktisch gezien vaak tegen uit vrees voor dysgenische gevolgen.⁶²

Vanaf 1933 zouden de Nederlandse eugenisten hevig reageren tegen de Duitse: ze waren bang er mee geassocieerd te worden.⁶³

---

57. BOCK G., *Zwangersterilization...*, pp.230-242.; Id., *Racism and Sexism...*, op. cit., p.414.; Id., *Racism and Sexism...*, op. cit., pp.414-415.

58. Id., *Racism and Sexism...*, op. cit., pp.414-415.

59. NOORDMAN J., *Om de kwaliteit van het nageslacht. Eugenetika in Nederland (1900-1950)*, Nijmegen, 1989, p.94.

60. *Ibid.*, p.260.

61. DE BACKKER A. J., op. cit., pp.138-139.

62. NOORDMAN J., op. cit., p.218.

63. NOORDMAN J., op. cit., p.137.

3. DE RECEPTIE VAN DE EUGENETIKA IN BELGIË

De belangstelling voor eugenetika gedurende het interbellum in België kwam, zeer algemeen geschetst, vanuit twee hoeken: er werd een (kleine) Belgische eugenetische vereniging opgericht, die zoals in de Engelstalige landen en Frankrijk vooral kort na W.O.I actief was, en er werd in de jaren 30 hevig gereageerd op de eugenetische ideeën, vanzelfsprekend vooral op de Duitse sterilisatienetten. Dit laatste gebeurde vooral door katholieke dokters, hiertoe nog gestimuleerd door de huwelijksencycliek 'De Casti Connubii' van Pius XI, waarin deze onvoorwaardelijk echtscheiding, anticonceptie, sterilisatie en eugenetika veroordeelde. De aandacht voor de problematiek schoof in het interbellum dus van pleidooien voor 'sociale hygiëne' naar een afwijzing van concrete extremere maatregelen. Kort vóór W.O.II werd er helemaal niet meer over geschreven, werd het onderwerp meer en meer taboe.

In ieder geval is de weerklank van de diverse eugenetische theorieën in België tussen de twee wereldoorlogen zeer beperkt geweest: slechts een gering aantal dokters (meestal dezelfde terugkerende namen) en enkele geestelijken schreven er artikels over en slechts één voornaam politicus (E. Vandervelde) was een geïnteresseerd lid van de eugenetische vereniging. Het hoeft geen betoog dat de invloed van de Belgische 'eugenisten' bijna nihil was. Het is hier nooit, zoals in de engelstalige landen, Duitsland of zelfs Frankrijk, tot een publiek debat over het al dan niet invoeren van eugenetische maatregelen gekomen. De grote macht en invloed van de clerus in ons land heeft hier in aanzienlijke mate toe bijgedragen.

Opvallend was dat vrijwel alle dokters, ook deze die zich eugenisten noemden, de eigenlijke eugenetische theorieën enorm afzwakten en concrete maatregelen zoals sterilisatie (gedwongen of vrijwillig) of een verplicht huwelijkscertificaat resoluut verwierpen. De eugenisten propageerden nauwelijks meer dan een 'hygiënisme' in de lijn van de negentiende eeuw. Niet toevallig werd de eugenetische vereniging hier kort na W.O.I opgericht, toen de publieke hygiëne nog altijd enorm onder de gevolgen van de oorlog leed. In feite waren de Belgische 'rasverbeters' nog meer dan in Nederland en Frankrijk, nauwelijks meer dan mensen die een grondiger uitbouw van geneeskundige voorzieningen wensten en

de bevoegdheden van de arts wilden uitbreiden. Ze waren aldus hevige propagandisten voor een grondigere 'medicalisatie' van de samenleving. Zulke opvattingen stonden wel erg ver af van de ideeën van Amerikaanse of nazistische eugenisten.

In feite was er in België slechts één arts die hier tegen de katholieke hoofdstroom van de jaren '30 inroeide en—hoewel niet zo extremistisch als de nazi-'rasverbeteraars'—in de medische pers vóór eugenetische maatregelen (zoals anticonceptie voor of sterilisatie van 'erfelijke' zieken) pleitte.

a. De Société d'Eugénique belge

1. Ontstaan en oprichting

In 1912 richtte M. Waxweiler, directeur van het 'Institut de Sociologie Solvay' een eugenetische studiegroep op. Aanvankelijk deed deze niet meer dan wat bibliografisch opzoekingswerk over eugenetika, maar toch zond ze datzelfde jaar al een afvaardiging naar het Eerste Internationale Eugenetisch Congres, gehouden in Londen. Waxweiler trachtte samen met enkele professoren aan de ULB een seminarie voor eugenetika op te richten, maar slaagde hier niet in wegens gebrek aan belangstelling.⁶⁴ Na deze mislukking gooide Waxweiler het over een andere boeg. Hij zond namelijk A. Govaerts, toen nog student, naar Londen om er de rol, werking en organisatie van de 'Eugenics Education Society' te bestuderen. Daarna zou hij nog 10 maanden aan het 'Carnegie Institution of Washington' werken.⁶⁵ Aan dit instituut was namelijk de 'Eugenics Record Office' gehecht, het centrum van de Amerikaanse eugenetische beweging. Govaerts zou na die stage, waarin hij ingeleid werd in het eugenetisch onderzoek, de stamboominterpretatie, biometrische formules, antropometrische metingen en mentale tests, wel de meest 'geïnformeerde' Belgische eugenist worden. Hij was het die de internationale contacten van de Belgische eugenetische beweging zou verzorgen en de actiefste

---

64. s.n. *Historique*, Revue d'Eug., I, 1921, 1, pp.8-10.; NISOT M., *op. cit.*, p.47.

65. GOVAERTS A., *Les recherches de biologie médicale aux Etats-Unis*, Bull. Pharm. Centr. Belg., 1925, I, 1, p.6.; s.n., *Société belge d'eugénique*, Revue d'Eug., II, 1922, p.88.

propogandist worden in eigen land. Onmiddellijk na W.O.I werd op initiatief van een groep artsen (Boulenger, Enschedé, Sand,...) op een bijeenkomst van een Kring voor Sociale Studies besloten om definitief een 'Société belge d'Eugenique' te stichten. Ik vestig hier de aandacht op omdat het hier wel gaat over een *sociale* vereniging, waarop die beslissing zou genomen worden wat een eerste indicator is voor de sociale gerichtheid van de Belgische eugenisten, die hun vereniging in september 1919 zouden starten.⁶⁶ De verslechterde hygiënische toestand en de woekerende epidemieën, als gevolg van de Eerste Wereldoorlog zullen wel meegeïmponeerd hebben in het feit dat er nu wel voldoende belangstelling voor eugenetika was. Deze bood de artsen namelijk de gelegenheid om te wijzen op het gevaar van die situatie voor het 'ras', op de dwingende noodzaak deze toestand te saneren om het ras te redden. Er woekerde op dat moment immers een syfilis-epidemie (wat natuurlijk wel meer voorkomt tijdens of kort na een oorlog) die grote delen van de bevolking had getroffen en die haar hoogtepunt zou bereiken in 1921.⁶⁷ Vooral hiervan maakten de artsen (en trouwens niet alleen de eugenisten) gebruik om een ware paniekstemming ("het ras vergaat!") op te roepen. De 'Société d'Eugenique' zou het eerste jaar na haar oprichting daar zeer veel aandacht aan besteden en voorlichtingscampagnes in verband met venerische ziekten organiseren.⁶⁸ De Belgische eugenisten waren dus grote pleitbezorgers voor de verbetering en uitbreiding van de medische infrastructuur, dienstverlening en voorlichting, en ook voor een machtsverruiming van de arts, dit alles terwille van het 'ras'.

Ze kwamen maandelijks bijeen. Dr. Boulenger werd de eerste voorzitter, Govaerts werd secretaris-generaal. Een oorspronkelijk trimestrieel verschijnend tijdschrift, *Revue d'Eugénique*, werd vanaf januari 1921 uitgegeven. De eerst jaren kreeg ze als wetenschappelijke vereniging subsidies van de staat.⁶⁹ Als vereniging

---

66. NISOT M., *op. cit.*, p.110.; s.n. *Historique*, *Revue d'Eug.*, I, 1921, 1, p.9.

67. VELLE K., *De syfilis-epidemie in België in de 19de en het begin van de 20ste eeuw*, Tijdschr. soc. wet., XXXII, 1987, p.349.

68. LE CLERC-DANDROY & GOVAERTS, *Contribution à la lutte antivénéérienne*, *Le Scalpel*, LXXII, 1919, p.169.

69. NISOT M., *op. cit.*, p.115.

zonder winsttoegmerk kreeg ze vanaf 1921 rechtspersoonlijkheid en kon ze giften ontvangen.⁷⁰ Later zou ze uitsluitend nog door privé-giften gesteund worden.

De eugenetische beweging werd verdeeld in verschillende secties. Aan het hoofd ervan stond een specialist terzake. Zo waren er ondermeer secties genetica, geslachtsziekten, alcoholisme, 'kind', pedagogie, sociologie, moraal, documentatie en wetgeving. Later kwamen daar nog criminologie, sociale geneeskunde, militaire geneeskunde en hygiëne bij. De beweging wou blijkbaar op vele gebieden van de maatschappij haar suggesties voor rasverbetering bekend maken.

In 1922 werd een neveninstelling opgericht, namelijk 'l'Office nationale d'Eugénique', een permanent informatie- (ondermeer bijvoorbeeld de opstelling van stambomen) en propagandacentrum, waarvan minister van staat Emile Vandervelde (cfr. supra) voorzitter zou worden. Ter gelegenheid van de oprichting van die instelling werden de eerste 'Journées internationales d'Eugénique', vergaderingen van de Internationale Federatie van Eugenetische Organisaties in oktober te Brussel gehouden.⁷¹ Heel de internationale eugenetische 'top' met mensen zoals Davenport, L. Darwin, Pinard (respectievelijk de voorzitters van de Amerikaanse, Engelse en Franse eugenetische verenigingen) samen met vertegenwoordigers van de regering (onder meer minister van justitie Masson en minister van binnenlandse zaken Berryer) waren aanwezig.

Vanaf 1924 veranderde het tijdschrift van de organisatie (Revue d'Eugénique) van naam, het werd 'Les Annales d'Eugénique'. Een paar jaar later kwam de vereniging in financiële moeilijkheden (ze kreeg geen subsidies meer) en de periodiek verscheen niet meer.⁷² Wel zou ze in 1926 nog een grote publieke conferentie over het nut van voorhuwelijks geneeskundig onderzoek organiseren.⁷³ Hierna volgde voor de vereniging een lange periode van 'lethargie', waarbij ze nog slechts officieel bestond, maar in feite niet

---

70. VELLE K., *Arts en samenleving...*, p.613.

71. NISOT M., *op. cit.*, p.118.; s.n. *Journées internationales d'Eugénique*, Revue d'Eug., II, 1922, 4, p.95-146.

72. NISOT M., *op. cit.*, p.114.

73. *Ibid.*, p.119.; Société belge d'Eugénique, *L'examen médical avant le mariage*, Croix Rouge Belge, V, 1926, 2, pp.155-173.

meer samenkwam.⁷⁴ Het zou duren tot in 1929 vooraleer ze een nieuwe impuls zou krijgen, toen ze opgenomen werd in de in februari gestichte 'Société Médicale Belge de Médecine Préventive et d'Eugénique'. In feite was die nieuwe vereniging slechts een uitbreiding van de oude met een aantal nieuwe namen, met vertegenwoordigers uit alle Belgische universiteiten (ook Leuven), uit de Academie voor Geneeskunde, de magistratuur, de verschillende medische federaties en belangenorganisaties. De topfunctionarissen bleven trouwens dezelfde.⁷⁵ Men was oorspronkelijk namelijk van mening dat preventieve geneeskunde en eugenetika veel gemeenschappelijke punten hadden. Er waren natuurlijk ook wel verschillen met de vorige beweging: vooreerst verschoof de klemtoon van rasbescherming, eugenetika en erfelijkheid meer naar sociale en preventieve geneeskunde. Ongetwijfeld moet ze ook uit meer inkomsten hebben kunnen putten. Deze vereniging was méér dan een theoretiserend propaganda-instrument. Zo verspreidde ze onder meer 'carnets de santé', een soort gestandaardiseerde persoonlijke boekjes waarin gegevens over de algemene gezondheidstoestand van de bezitter na (periodisch) medisch onderzoek door de arts werden aangevuld. Ook richtte ze over het hele land 'centres de santé' op, waar men gratis preventief geneeskundige onderzoeken zou uitvoeren.⁷⁶ Dit laatste 'succes' zou de vereniging trouwens fataal worden. Op een grote bijeenkomst van een aantal artsen in 1934 werd door quasi alle aanwezigen op de vergadering gesteld dat deze centra patiënten uit de privé-praktijk van de geneesheren roofden en werd gevraagd het project terug te schroeven en de activiteiten tot propagandisering te beperken.⁷⁷ Vanaf mei 1934 verschijnt in geen enkel medisch tijdschrift nog iets over de Société méd. prév. d'eug. Ze heeft haar activiteiten onder druk van de Belgische Medische Federatie en interne tegenstand (een

---

74. IMIANITOFF F., *La Médecine préventive*, Bruxelles, 1933, pp.87-88.

75. s.n. *Société belge de médecine préventive et d'eugénique*, *Cour. méd. pharm.*, IX, 1929, pp.113-114.

76. IMIANITOFF F., *op. cit.*, p.89.

77. s.n. *La Médecine préventive. Compte rendu de l'Assemblée générale extraordinaire du Collège des médecins de l'agglomération Bruxelloise du 26 janvier 1934*, Bruxelles, 1934, p.46. Zie ook: BECKERS, *A propos de la Société belge de médecine préventive et d'eugénique*, *Brux. méd.*, XIV, 1933-34, pp.CCLXXXIY-CCLXXXV.

aantal leden had reeds ontslag genomen) moeten beperken. In ieder geval, het 'eugenetisch' element, de aandacht voor het 'ras', was toen compleet verdwenen. De vereniging was uitgegroeid tot een enkel op sociale en preventieve geneeskunde geconcentreerde organisatie: ze had nu een uitsluitend medisch karakter gekregen. De term 'eugénique' deed hier niet veel meer ter zake, ze werd niet meer als een eugenistengroepering aanzien: de Nederlandse eugenist Dr. Sanders bekloeg er zich in 1934 over dat België nog steeds geen eugenetische vereniging opgericht had!⁷⁸

2. Leden

Wie waren nu de eugenisten? Het waren artsen die na de oorlog het initiatief tot de oprichting van de vereniging hadden genomen. In 1921 waren er op de 74 leden 29 dokters. Verder waren er juristen, wetenschappers, pedagogen, evenals twee politici.⁷⁹ Opmerkelijk is ook wel de aanwezigheid van 2 katholieke religieuzen, te meer daar dit bijvoorbeeld in de U.S.A. of Engeland, waar de hevige tegenstand ten opzichte van het eugenetisch ideeëngoed van de katholieke clerus kwam, onmogelijk het geval zou kunnen zijn geweest. Een overeenkomst daarentegen met de andere eugenetische verenigingen was de recrutering van leden uit de intellectuele beroepsgroepen van de middenklasse. Het was, hoewel er regelmatig nog nieuwe leden zouden bijgewonnen worden, slechts een kleine groep. In vergelijking met de U.S.A. of Engeland was dit miniem, maar men moet bedenken dat ook bijvoorbeeld in Frankrijk de eugenetische vereniging nooit veel meer dan honderd man sterk geweest is.⁸⁰

De eugenetische beweging was een quasi volledige franstalige Brusselse aangelegenheid: 64 leden waren afkomstig uit Brussel of de randgemeenten, de meeste onder hen ULB-universitair.

Ook verbergt het aantal artsen in de beweging nog hun overheersende impact op de Société. De leden van het bestuur waren quasi uitsluitend dokters. Zij schreven ook de overgrote meerder-

---

78. SANDERS J., *Conf  rentie van de internationale federatie van eugenetische organisaties*, Vlaamsch Geneesk. Tijdschr., XV, 1934, p.CCCXI.

79. s.n., *Membres*, Revue d'Eug., I, 1921, 1, pp.14-15.

80. LEONARD J., *op. cit.*, p.211.

heid van de artikelen in het tijdschrift.⁸¹ We kunnen hier alweer de vergelijking met Frankrijk maken, waar de artsen ook een overheersende positie in de vereniging hadden.

Ook het feit dat de inactief geworden Soc. belge d'Eugénique werd omgevormd tot Soc. belge de Médecine préventive et d'Eugénique toont de hoge graad van 'medicalisatie' van de beweging aan. Het hoeft nauwelijks gezegd te worden dat de vereniging aldus fel werd uitgebreid: het bestuur, dat bijna ongewijzigd bleef, en de administratieraad alleen al telden nu 43 leden.⁸² Alle ideologische en politieke stromingen waren er vertegenwoordigd. De beweging verloor grotendeels haar 'Brussels' karakter en werd een bijna honderd percent medische organisatie.

3. Definitie en doelstelling

Tussen de verschillende landen en binnen die landen stelde men zich bij de term 'eugenetika' nogal diverse zaken voor. Dat kwam natuurlijk het best tot uiting in de gevraagde praktische maatregelen, maar ook al op meer theoretisch vlak. Galton had namelijk meerdere definities in de eugenetika vooropgesteld:

"The study of agencies under social control that may improve or impair the racial qualities of future generations, either physically or mentally."
"The science which deals with all influences that improve the inborn qualities of a race, also with those that develop them to the utmost advantage."⁸³

De tweede definitie laat toe het werkgebied van de eugenetika uit te breiden tot de verbetering van de levensomstandigheden van de bevolking, tot meer sociaal gerichte maatregelen en was aldus geschikt (en werd ook zo gebruikt) voor meer sociaal-liberale interpretaties van de eugenetika, terwijl de eerste (de bekendste) veel restrictiever en dus erfelijkheidsdeterministischer is.

De definitie die de Belgische eugenetische maatschappij er aan gaf, is er een die expliciet stelt dat met alle factoren, die het 'ras' beïnvloeden dient rekening te worden gehouden. Dit is dus een

---

81. In vier jaar verschenen er slechts 3 bijdragen van niet-artsen in de Revue d'Eugénique (1921-1924).

82. s.n., *Société belge...*, Cour. Méd. Pharm., IX, 1929, p.113-114.

83. FREEDEN M., *op. cit.*, pp.645-646.

'progressievere' versie, die veel meer op de tweede geciteerde definitie lijkt:

"L'eugénique se définit comme Galton l'a exposé en 1880, la science de l'amélioration de la race qui ne se borne nullement à des questions d'unions judicieuses mais s'occupe de toutes les influences susceptibles de donner aux races les mieux doués un plus grand nombre de chances de prévaloir sur les races moins bonnes."⁸⁴

Die sociaal gerichte ruime definitie werd gebruikt in een reactie tegen enkele aanvallen, verschenen in de medische pers tegen de eugenisten, die als een bende extremisten afgeschilderd werden.⁸⁵ In ieder geval was dit zeker geen definitie die algemeen internationaal aanvaard werd: op het Tweede Internationaal Congres voor Eugenetika in New York was namelijk de eerste, beperktere definitie aangenomen.⁸⁶

De eugenetische beweging was echter ook in België niet homogeen. De opvatting van de dokters verschilde theoretisch zeker over de mate van belangrijkheid van erfelijkheid of milieu in de ontwikkeling van het ras en het individu, maar over de doelstelling en de activiteiten van de vereniging op korte termijn was men het wel eens. Deze waren een heel stuk bescheidener dan de Engelse, Amerikaanse of Duitse. In sloganese taal uitgedrukt was het doel van de vereniging:

d'avertir	en ce qui concerne les	de la famille
d'instruire	devoirs et les responsabilités	de la société
de conseiller	de chacun vis à vis	de la race. ⁸⁷

Officieel stond in de statuten dat de beweging als doel had om onder andere:

1. De eugenetika en zijn toepassing te bestuderen op wetenschappelijk, sociaal, *moreel* en *religieus* vlak.
2. Door haar studie de wetgever voor te bereiden om een betere eugenetische en biologische sociale organisatie te creëren.

---

84. s.n., *Soc. belge d'Eug.*, *Revue d'Eug.*, II, 1922, 2, p. 61.

85. L.S., *Eugénistes ou agénistes?* Brux. Méd., I, 1922, 14, p. CCXVIX.

86. s.n., *Informations*, *Revue d'Eug.*, I, 1921, 1, p.17.

87. *Rev. d'Eug.*, *passim*.

3. Door alle mogelijke middelen, en door de genetica in het bijzonder het ras fysisch, psychisch, intellectueel en moreel te verbeteren.⁸⁸

Nochtans konden zeker alle fasen nog niet aangevat worden: voor het tweede punt was bijna iedereen in de jaren '20 het er over eens dat de tijd er nog niet rijp voor was. De Belgische bevolking was immers nog niet voldoende voorgelicht en voorbereid op grondige hervormingen van de wetgeving (voor zover de eugenisten die zelf zouden gewild hebben). Daarom moet er in de eerste plaats een *voorlichting* van de bevolking komen op het gebied van de erfelijkheid, en deze moet gebouwd zijn op een ruime kennis van de erfelijke constitutie van de bevolking.⁸⁹ Om die reden lag voor Govaerts in 1922 de enige praktische eugenetische maatregel die men kon nemen in de oprichting van een studie- en informatiecentrum over de invloed van de erfelijkheid en milieu. In België bestond er immers nog geen orgaan om het 'kwalitatief gehalte' van de bevolking te onderzoeken.⁹⁰ Dat instituut moet vulgariserende propaganda voeren om zowel academische kringen als de publieke opinie over de genetica in te lichten. De eugenetische opvoeding moet echter traag en voorzichtig gebeuren, rekening houdend met de mentaliteit en de gevoeligheid van de massa. Daarom houdt het programma van de genetica, in volgorde van belangrijkheid onderzoek, opvoeding, en dan pas wetgeving in.⁹¹ Alle Belgische eugenisten zouden dat standpunt expliciet of impliciet bevestigen:

"Les reformes (...) sont l'oeuvre de demain. D'ailleurs l'Eugénique ne se réclame rien du législateur qui ne soit pratique, susceptible d'être accueilli honorablement par l'opinion publique et qui ne respecte nos traditions et nos sentiments nationaux."⁹²

De Belgische eugenetici zouden inderdaad geen directe wetgevende maatregelen vragen die berusten op enige 'dwang' (zoals

---

88. s.n., *Statuts*, Revue d'Eug., I, 1921, 1, p.10.

89. GOVAERTS A., *L'Eugénique en Belgique*, Revue d'Eug., II, 1922, 4, p.140.

90. GOVAERTS A., *L'Office nationale d'Eugénique*, Revue d'Eug., II, 1922, 3, p.91.; Id., *L'eugénique en Belgique*, Revue d'eug., II, 1922, 4, p.140. L'Office national zou er wel degelijk komen.

91. Id., *Le sens de l'eugénique*, Revue d'Eug., II, 1922, 2, p.52.

92. s.n., *Société belge d'Eugénique*, Revue d'Eug., II, 1922, 2, p.52.

bijvoorbeeld sterilisatie van abnormalen, huwelijksverbod, verplicht pre-nuptiaal certificaat). Zij deden hun uiterste best om de clerus niet voor het hoofd te stoten.

4. *Positieve of negatieve eugenetika. Dwang of Voorlichting*

Onder positieve eugenetika verstaan we dus de bevordering van het aantal gewenste geboorten, onder negatieve eugenetika de verhinderende van de ongewenste. Het is niet altijd zo dat negatieve eugenetika met 'dwangmaatregelen' gepaard gaat en positieve zonder: een arts kan bijvoorbeeld negatief huwelijksadvies geven, bij de Spartanen en de SS was er de gedwongen 'positieve eugenetika' (de selectie van 'raszuivere huwelijken').⁹³

Het zal reeds duidelijk geworden zijn dat elke vorm van 'dwang' door de meeste Belgische eugenisten zal verworpen worden. Het is niet zo verwonderlijk dat de moraaltheoloog van de beweging Valère Fallon hierin nog het verst gaat: sterilisatie van debielen of ongeneeslijk zieken wordt door hem uitdrukkelijk afgewezen (hij gebruikt de term 'mutilatie' in plaats van sterilisatie), zulke maatregelen worden trouwens ook door de publieke opinie afgekeurd. Om het even welke maatregel door middel van wettelijke dwang moet immers uiterst miniem gehouden worden, de persoonlijke waardigheid mag niet worden aangetast.⁹⁴ Eugenetika is voor hem vooral een *moraal*. Hoewel het primordiale doel van het huwelijk en moederschap de voortzetting van het ras is, procreatie van menselijke wezens en niet van monsters, hebben mensen met zware erfelijke afwijkingen *in principe* de morele plicht jegens ras en maatschappij zich van het huwelijk te onthouden, maar enige dwang hiertoe kan niet worden toegelaten.⁹⁵ Jegens het kind zelf is het zeker geen plicht, want er is nog altijd beter gebrekkig leven dan geen leven.⁹⁶ Concreet zal hij echter, als lid van de bond van kroostrijke gezinnen de eugenetika vooral de strijd tegen het neo-malthusianisme zien inhouden. Fallon is in feite een voorloper van de katholieke stormloop tegen sterilisatie,

---

93. HILLEL M., *In naam van het ras*, 's Gravenhage, 1977, passim.

94. FALLON V., *L'eugénique et la morale*, Revue d'Eug., I, 1921, 2, p.25.

95. *Ibid.*, p.26.

96. *Ibid.*, p.27.

neo-malthusianisme en 'dwang'-eugenetika in de jaren '30. Het is merkwaardig hoe deze moraaltheoloog door al die ULB-dokters in de eugenetische beweging aan het hoofd van de afdeling 'moraal' werd aanvaard. Dit toont nóg meer dan hun betoog hun gematigdheid aan. Of zou het ook uit vrees voor de publieke opinie zijn en om geen hevige reactie van de katholieke artsen en de clerus uit te lokken? Men verwijst immers steeds naar de publieke opinie om maatregelen af te wijzen of te propageren. Zo zijn er *geen* Belgische eugenisten die in de jaren '20 sterilisatie van debielen of criminelen durven verdedigen. Ook Dr. Sand verwees naar die opinie om de Amerikaanse sterilisatiewetten af te keuren. Zelfs segregatie vond Sand nog oneervol. Hij zou eerder pleiten voor een 'surveillance' van mentaal geretardeerden.⁹⁷ Eugenetika was voor hem geen etatistische tirannie op basis van dwang, maar de ontwikkeling van de publieke opinie in de sociale zin. Dezelfde argumentatie komt bij vele eugenisten terug: dr. Pechere wijst ook sterilisatie van of een huwelijksverbod voor debielen af. Wel is hij voor een geleidelijke voorbereiding van de publieke opinie voor de instelling van een medisch certificaat voor het huwelijk dat echter nooit een verbod mocht inhouden, enkel een waarschuwing voor de 'onbewusten' en 'onvoorzichtigen'.⁹⁸ Ook dr. Govaerts zag in de eugenetika in België louter een voorlichting en voorbereiding van de bevolking om tot iets restrictiever maatregelen over te gaan. Het programma van de wetenschap 'eugenetika' bevat immers *geen* formules om de maatschappij te hervormen en op de jeugd 'un élevage industriel' toe te passen. De eugenetika moet vooreerst de morele gewoonten van de bevolking veranderen, de publieke opinie moet 'verlicht' worden en dit traag en voorzichtig.⁹⁹ Sterilisatiemaatregelen zijn in Amerika wel aanvaard, doch ze bevatten meer nadelen dan voordelen en blijven over het algemeen onuitgevoerd. Onze bevolking verwerpt dit trouwens. Het druist in tegen onze mentaliteit en gevoelens. Eugenetika mag geen aansla-

---

97. SAND R., *Eugénique et économie humaine*, Revue d'Eug., I, 1921, 4, pp.57-67.

98. PECHERE, *Conférence*, Revue d'Eug., II, 1922, 2, p.19.

99. GOVAERTS A., *L'Eugénique en Belgique...*, pp.139-140.; Id., *Le sens de l'eugénique...*, p.53.

gen op het respect voor de persoonlijkheid plegen.¹⁰⁰ Oorspronkelijk vatte men de ideeën van Galton over de eugenetika vooral negatief op, als een harde selectie, maar later zou men volgens Govaerts tot het besef gekomen zijn dat zijn opvattingen eerder een aanmoediging van de erfelijk beter aangepaste huwelijken inhielden. Nochtans ziet Govaerts wel een breuk met de realiteit: de eugenetika heeft zijn actieterrein beperkt tot het verhinderen door hygiënische maatregelen dat de afwezigheid van selectie in onze samenleving negatieve invloeden doet gelden. Govaerts gaf dus impliciet wel toe dat van de utopisch-positief eugenetische ideeën die hij aan Galton toeschreef (hij schijnt de zeer negatieve elitaristische opvattingen van Galton toch te onderschatten) nog weinig terecht was gekomen.

Ook voorzitter Boulenger was er zich wel van bewust dat de positieve eugenetika en zeker de kwestie van het ideale menstype, dat men wilde 'vereeuwigen' nog niet voor zijn tijd was. Bovendien was men het niet eens over het type mens dat men wilde creëren. Voor hem zelf was dit het 'Apollo'-type, de fysiek sterke intellectueel!¹⁰¹ (Boulenger was wel de enige eugenist die zulke positief-eugenetische, utopische en tevens scientistische toekomst-dromen naar voor zou brengen). Eens moest de eugenetika deze kwestie oplossen (!), maar voorlopig moest men zich beperken tot negatieve eugenetiek: verhinderen van degeneratie in plaats van gewenste types voor de reproductie te zoeken:

"(...) car ce que nous aurions produit par la sélection des pères et des mères serait bientôt détruit sous l'influence du milieu social qui est resté déplorablement mal organisé et dysgénique."¹⁰²

Daarom moeten we eerst strijden tegen de *oorzaken* van degeneratie (alcoholisme, syfilis, tuberculose, ondervoeding, krotwoningen,...). Nu moet de eugenetiek zich houden bij geneeskunde en hygiëne.

Dit laatste bleef tenslotte de essentie van de eugenetische beweging in België, een sociaal-hygiënische beweging, in hoofdzaak vóór en door artsen. Dr. Imianitoff zou zelfs preventieve

---

100. Id., *L'eugénique et la carrière...*, p.46.

101. BOULENGER, *La question eugénique*, Revue d'Eng., I, 1921, 1, p.5.

102. *Ibid.*, p.5.

geneeskunde uitdrukkelijk met positieve eugenetika gelijkschakelen. Voorstellen voor een dwangmatige negatieve of positieve selectie waren er niet, wel een opvoedende, moraliserende houding: de vijand van de Belgische eugenist was niet de pauper of de 'gedegeneerde' (hoewel men die 'gedegeneerde' wel als erfelijk minderwaardig scheen te zien), maar de ziekte en de slechte omgeving.

5. Concrete maatregelen

Het programma van de Belgische eugenisten vertoont wel grote gelijkenissen met dat van de Franse. Dit mag blijken uit de lijst van de voornaamste 'eugenetische' maatregelen die door de Société belge d'Eugenisme aangeraden worden:

1. Morele educatie
2. Studie van de erfelijkheid
3. Bevorderen van kinderrijke gezinnen
4. Eugenetische en sexuele voorlichting
5. Prenuptiaal onderzoek
6. Sociaal-hygiënische maatregelen: kindbescherming; strijd tegen geslachtsziekten, tuberculose, mentale ziekten en alcoholisme
7. Heropvoeding van abnormalen
8. Preventief medisch onderzoek
9. Selectie van de beter aangepasten
10. Sociale bijstand.¹⁰³

Geen mens zou hier tegenwoordig nog 'eugenetische' maatregelen in herkennen, als we er rekening mee houden dat men met 'selectie van de beter aangepasten' verre van de natuurlijke, darwinistische selectie bedoelt, maar bijvoorbeeld subsidiëring van de hogere studies van begaafde kinderen uit arme gezinnen en advies inzake beroepskeuze.¹⁰⁴ Dit waren dus sociale maatregelen en geen sociaal-darwinistische.

Natuurlijk mogen we de sociale boodschap van de Belgische eugenisten niet overschatten. Er waren in hun voorstellen zeker

---

103. NISOT M., *op. cit.*, pp.122-202.

104. *Ibid.*, p.199. Zie ook o.m. DECROLY, *Les mieux doués*, Bull. int. prot. enf., III, 1924, 30, pp.914-932.

geen grondige, nogal progressieve taboe-doorbrekende ideeën zoals de Britse sociaal-radicalen er hadden: tenslotte bleven de Belgische eugenisten conservatief in hun verwerping van geboortebeperving en hun *moraliserende, paternalistische* ondertoon van hun artikelen.

a. *De morele opvoeding, de eugenetische en sexuele opvoeding.*

Nisot, die een overzicht gaf van de eugenetische realisaties (op internationaal en nationaal vlak) in 1929, wees er al op dat *meer dan ergens anders* in België vooral morele middelen zullen aangewend worden om het ras te verbeteren.¹⁰⁵

Die 'morele middelen', zo kenmerkend voor België, zullen er wel voor gezorgd hebben dat alle Belgische eugenisten zich hebben weerhouden te pleiten voor de vrijwillige of gedwongen sterilisatie of geboortebeperving. De afdeling moraal werd, zoals vermeld, niet voor niets geleid door de leraar moraalthologie aan de Leuvense Jesuitenschool, V. Fallon.¹⁰⁶ Zijn opvattingen waren vrij eenvoudig: eugenetika is de verbetering van het menselijk ras en de mens is vooral een moreel wezen, de eugenetika is dus vooral een moraal.¹⁰⁷

De strijd tegen alcohol, toxische produkten, tabak en ook pleidooien voor kuisheid, behoorden tot die morele opvoeding. Het verdere morele verval moest immers gestopt worden, de eugenist moest dit bekend maken.

Die opvoedende elementen waren weliswaar voor de hele bevolking bedoeld, maar in de eerste plaats natuurlijk voor de jeugd, het kind: het waren tenslotte de kinderen die de toekomstige voortzetting van het ras moesten garanderen. Vele arts-eugenisten vervulden ook functies als hoogleraar, schooldirecteur, schoolinspecteur of werkten mee aan opvoedkundige tijdschriften. Morele educatie en voorlichting voor het kind beschouwden ze als een fundamenteel onderdeel van de eugenetika. Dit werd zeker niet alleen door Fallon zo gesteld.

---

105. NISOT M., *op. cit.*, p.123.

106. FALLON V., *Famille et population*, Tournai, 1943, p.5.

107. Id. *L'eugénique et la morale...*, p.22. zie ook WETS P., *L'eugénique et le droit*, Revue d'Eug., II, 1922, 2, p.58.

Heel nauw verbonden met de morele opvoeding was natuurlijk de eugenetische en sexuele opvoeding. Ze werden beschouwd als een onderdeel van de moraal op school.¹⁰⁸ De interesse voor de sexuele opvoeding was natuurlijk een rechtstreeks gevolg van de syfilis-epidemie. Het was vooral de ULB professor in de venerologie, Le Clerc-Dandoy, die deze zou propageren, ondermeer in de athenea.¹⁰⁹ Hij zag er één van de beste profylactische middelen in. Een middel om morele gewoonten te verkrijgen en de wil te disciplineren.¹¹⁰ Hoe zulke opvattingen nu juist te rijmen waren met die van Fallon is mij een raadsel. Van interne discussies binnen de beweging, die er toch ongetwijfeld moesten geweest zijn, zijn geen sporen in het tijdschrift te vinden.

b. Studie van de erfelijkheid

Dit is reeds vroeger ter sprake gekomen. Erfelijkheidsstudie was de hoofdtaak van het Office d'Eugénique. Het zou zich ondermeer bezig houden met concreet stamboomonderzoek om de verspreiding van bepaalde biologische, medische en sociale kenmerken in bepaalde families na te gaan.¹¹¹ Volgens de Belgische eugenist moest de eugenetika niet alleen de erfelijkheid onderzoeken maar omvatte ze ook de 'euthenika', de studie van de invloed van het milieu op de mens.¹¹²

c. Bevordering van de kroostrijke gezinnen

Als K. Velle beweert dat nagenoeg alle Belgische artsen natalisten waren¹¹³ en als men bedenkt dat de meeste buitenlandse eugenetici in depopulatie een veel groter gevaar zagen dan in overbevolking (kwantiteit was onverbrekkelijk verbonden met kwaliteit), dan is het nogal normaal dat de Belgische eugenetische beweging bezorgd was over het dalende geboortecijfer en afkerig stond tegenover geboortecontrolé.

---

108. WETS P., *op. cit.*, p.61.

109. NISOT M., *op. cit.*, p.132.

110. LE CLERC-DANDOY, *Projet d'un office de prophylaxie sanitaire et morale*, Revue d'Eug., I, 1921, 2, p.39.

111. GOVAERTS A., *L'office nationale...*, pp.90-91.

112. SCHRAENEN W., *L'hérédité pathologique*, Revue d'Eug., III, 1923, 5, p.87.

113. VELLE K., *op. cit.*, p.1078.

In de artikelen van de artsen-eugenisten zelf kwam de aandacht voor de afnemende nataliteit toch wel minder sterk naar voor dan voor de sociale ziekten, het was meer een thema voor de niet-artsen Fallon en zeker voor kolonel (later generaal) Lemerrier, auteur van het boek "Le recrutement de la race."¹¹⁴ Deze laatste was tevens de initiatiefnemer tot de oprichting van de bond der talrijke gezinnen. Hij zou er algemeen secretaris van worden.¹¹⁵

De aanwezigheid van Lemerrier in de beweging is zeker een nogal moeilijk te begrijpen feit. Hij is de enige in de vereniging die enkele puur reactionnaire sociaal-darwinistische standpunten zou innemen, die compleet tegen de opvattingen van de anderen induisten. Zo vond hij het een geluk dat er in de gezinnen van alcoholisten een hoge kindersterfte is (!).¹¹⁶ Hij heeft het dan ook zeer uitvoerig over de natuurlijke selectie in de maatschappij die er op dat moment bijna niet meer was: daarom haalt hij zelfs uit naar de geneeskunde en uitgebreide liefdadigheid.¹¹⁷ Zulke uitspraken werden slechts door Amerikaanse eugenisten naar voor gebracht. Het is onbegrijpelijk hoe hij zijn artikel in het tijdschrift gepubliceerd kon krijgen. Ik vermeld het slechts om het contrast met de anderen te illustreren: zij konden slechts met zijn mening over de gevaren van de 'denataliteit' akkoord gaan. Zijn sociaal-darwinisme gaat diametraal tegen hun opvattingen in.

Grote gezinnen hebben volgens hem een gunstige selectieve werking op de fysieke ontwikkeling van de bevolking, op het gebied van de gezondheid, op sociale kwalen (kleine gezinnen zijn volgens hem namelijk vaak ontstaan door een grotere kindersterfte). Er is wel een verontrustend gegeven: de intelligente, beste lagen van de bevolking passen geboortebeperving toe, wat een contraselectie veroorzaakt.¹¹⁸ Anders dan de meeste overige Belgische eugenisten legt hij veel nadruk op de bedreiging voor het ras van de differentiële voortplanting tussen lagere en hogere klassen, het klassieke stokpaardje van Galton. Hij geeft toe dat de grote

---

114. LEMERRIER, *Le recrutement de la race en nombre et en qualité*, Antwerpen, s.d., 34p.

115. VAN PRAAG P., *op. cit.*, p.23.

116. LEMERRIER, *L'eugénique et les familles nombreuses*, II, 1922, 2, p.38.

117. *Ibid.*, p.79.

118. *Ibid.*, p.45.

gezinnen bij de arbeiders vaak een ongunstige omgeving creëren (let niet op de interne logica van zijn betoog, dat houdt namelijk geen steek en zit vol met contradicties), maar volgens hem is dat geen reden om tot geboortebeperking over te gaan, want dat zou tot depopulatie aanleiding geven en het bestaan van het ras in gevaar brengen.

De staat heeft nu de plicht voor talrijke kroostrijke families te zorgen, om aldus het ras te 'recruteren'.¹¹⁹ De Familie moet gehewardeerd en de Nationale Vruchtbaarheid verhoogd worden. De middelen daartoe zijn even radicaal als eenvoudig: slechts overheidssteun aan gezinnen vanaf het 3de of het 4de kind. De andere gezinnen (of alleenstaanden) moet men daarentegen overbelasten.¹²⁰ Het feit dat zijn sociaal-darwinistische ideeën zelfs niet in gemilderde vorm bij de andere leden weerklank vonden, neemt natuurlijk niet weg dat de eugenetische beweging pro-nationalistisch was: ook een progressieve arts als R. Sand, pleitbezorger voor de sociale geneeskunde, zou het later nog over het nieuw gevaar van de 'gène des familles nombreuses' hebben.¹²¹

d. *Het prenuptiaal onderzoek*

Dit is een maatregel—indien bedoeld om eventuele erfelijke gebreken op te sporen en 'advies' te geven—die al wat dichter de richting van de eigenlijke eugenetika, zoals we die vandaag voor ogen hebben, benadert. Het is een paar keer het thema van een publieke conferentie, geleid door de Belgische eugenetische beweging, geweest. De eerste keer in 1926.¹²² De kwestie was toen vooral in Frankrijk actueel, vandaar dat de Franse eugenist Schreiber op de conferentie aanwezig was. Hij zou iets dwingender maatregelen eisen dan de meeste Belgische artsen nodig achtten: ook op dat vlak dachten de Belgische eugenisten immers niet

---

119. *Ibid.*, p.78.

120. *Ibid.*, p.83.

121. SAND R., *La Belgique sociale...*, p.88.

122. s.n. Le meeting de la Société belge d'eugénique, *L'examen médical avant le mariage*, Bull. int. prot. inf., V, 1926, 45, pp.167-171.; Société Belge d'Eugénique, *L'examen médical avant le mariage*, Croix Rouge Belge, V, 1926, 2, pp.155-173.; GOVAERTS A., *L'examen médical avant le mariage*, Rev. Droit. Pén. Crim., VI, 1926, pp.302-304.

meteen enige wettelijke verplichtingen nodig te hebben.¹²³ ULB-embryoloog Brachet plaatste trouwens nog grote vraagtekens bij onze kennis van de menselijke erfelijkheid: deze is immers heel ingewikkeld, we kunnen de methodes van de veetelers niet gebruiken, er is bij de mens totaal geen zuivere overerving.¹²⁴ Daarom moeten wij in zulke materie voorzichtig zijn en is het beter voor de maatschappij dat we een paar abnormalen meer op de wereld brengen, dan dat we een eventueel genie niet zouden laten geboren worden (door negatief huwelijksadvies). Ook P. Wets verwerpt elke dwingende maatregel in verband met een prenuptiaal onderzoek, zoals de Scandinavische landen al kenden, de massa moet eerst voorgelicht worden, het idee van een prenuptiaal onderzoek moet eerst het voorwerp van een perscampagne uitmaken.¹²⁵ Wel stelt hij de 'gewoontevorming' om de aanstaande huwelijkspartners geheel vrijblijvende medische gezondheidscertificaten te doen uitwisselen, wat een sfeer van vertrouwen tussen de partners moet bewerkstelligen. Ook de maatschappij en het ras hebben er belang bij om in de mate van het mogelijke de geboorte van een 'déchet humain' te vermijden.¹²⁶ De arts zou in heel deze kwestie niet langer gebonden mogen zijn door het beroepsgeheim. Prof. Willems had een paar jaar daarvoor in de *Revue d'Eugénique* geopperd dat er geen uitzonderingsgevallen in de wet op het medische beroepsgeheim nodig zijn. Het was immers normaal dat als men de gezondheid van iemand anders zou kunnen schaden (hij heeft het bijvoorbeeld over een huwelijk met een syfilislijder) de arts dat zou mogen bekend maken.¹²⁷

Vanaf 1929 zou de Société belge de médecine préventive et d'eugénique een ware vulgarisatiecampagne beginnen voor het idee van een prenuptiaal onderzoek.¹²⁸ In het buitenland waren al verschillende maatregelen uitgevoerd of wetsvoorstellen ingediend, in tegenstelling tot België.

---

123. Société Belge d'Eugénique, *op. cit.*, pp.160-165.

124. *Ibid.*, pp.159-160.

125. *Ibid.*, pp.166-170.

126. *Ibid.*, p.166.

127. WILLEMS E., *La politique eugénique*, *Revue d'eug.*, IV, 1924, 1, p.15.

128. IMIANITOFF, *op. cit.*, p.89.; KEIFFER M., *L'examen médical pré-nuptial*, Bull. Aca. Méd. Bel., X, 1930, p.243.

e. *Sociaal-hygiënische maatregelen*

Sociaal-hygiënisch moet men hier wel in de brede zin beschouwen, zowel als morele als sanitaire profylaxie. Het primordiaal belang dat de eugenetici aan de sociaal-hygiënische maatregelen hechtten is al herhaaldelijk naar voor gekomen. De eerste slogan die de vereniging zou gebruiken was trouwens:

“Combattez les maladies sociales: le pauperisme, la criminalité, les maladies vénériennes, la tuberculose, l'alcool, les stupéfiants, les maladies héréditaires. Aidez nous à protéger la race contre les fléaux qui les minent.”¹²⁹

De Société Belge d'eugénique, die als een wetenschappelijke vereniging door de staat werd erkend¹³⁰ had trouwens een officieel sociaal-hygiënisch karakter: ze had haar vertegenwoordigers in het 'Comité nationale des oeuvres d'hygiène', dat onder de supervisie van het Rode Kruis van België ook nog de volgende verenigingen omvatte: Ligue nationale belge contre la tuberculose, Ligue nationale belge contre le péril vénérien, l'Oeuvre nationale de l'Enfance, Fédération des sociétés de propagande anti-alcoolique d'abstinence totale, en de Ligue nationale belge d'hygiène mentale.¹³¹ Vele leden van de eugenetische beweging (Boulenger, Sand, Ley, Vervaeck, Schraenen, Le Clerc-Dandoy, Decroly,...) waren lid van minstens één of meerdere van die verenigingen. Er bestond een nauwe samenwerking tussen de eugenetische maatschappij en de andere hygiënische liga's.

De twee allergrootste gevaren die de bevolking bedreigden waren voor de eugenisten de syfilis en de alcohol. Velen onder hen waren aanhangers van de Franse Lamarckiaanse degeneratietheorieën (o.a. van Morel, Feré) over de schadelijke, dikwijls onherstelbare invloed van alcohol, toxische producten, infecties, ziekten op de voortplantingscellen zouden veroorzaken, wat weer een aanleiding zou geven tot de geboorte van abnormalen, mentaal geretardeerden en criminelen. Voorzitter Boulenger weet de geboorte van 'gedegeneerden' quasi geheel aan de slechte milieu-

---

129. Revue d'Eug., *passim*.

130. *op. cit.*, p.613.

131. NISOT M., *op. cit.*, p.613.

omstandigheden (bv. alcohol) van de ouders.¹³² In tegenstelling tot vele eugenetici in landen als Duitsland en de U.S.A., waar men veel erfelijkheidsdeterministisch was ingesteld (volgens hen zouden geen externe milieuinvloeden de voortplantingscellen kunnen beïnvloeden, alle intrinsieke capaciteiten van de ouders worden grotendeels ongewijzigd overgeërfd door de nakomelingen), beschouwde de Belgische eugenist de geboorte van 'gedegenererden' wel vermijdbaar door verbetering van de levensomstandigheden (bv. alcoholverbod en hygiëne).

Vele Belgische eugenisten waren dan ook fanatieke geheelonthouders en abolitionisten: alcohol (en soms zelfs tabak) wordt door hen dikwijls als puur 'vergif' omschreven. Ze hielden er ware tirades tegen.¹³³ De anti-alcoholwet van 1919 van (hun erevoorzitter) E. Vandevelde, die hun opvattingen over de schadelijke werking van alcohol deelde, werd door hen dan ook toegejuicht (of niet vergaand genoeg bevonden)

Ook de syfilis was een grote boosdoener en bron van degeneratie. Hun dikwijls nogal moraliserende onheilsboodschappen hangen natuurlijk nauw samen met de 'syfilomanie' van na W.O. I. De eerste vier conferenties in 1919 van de eugenetische beweging handelden, op de openingszitting na, uitsluitend over de bestrijding van de geslachtsziekten.¹³⁴

In feite kan men de eugenetische vereniging in België zien als een *overkoepelende hygiënische beweging van dokters* die zich niet uitsluitend tot één apart vakgebied beperkten maar op een gehele sanering (en tegelijkertijd verdere medicalisering) van de maatschappij aanstuurden met het oog op de bescherming van het ras. Het hygiënisme, zo kenmerkend voor de tweede helft van de 19de eeuw, leefde in deze vereniging voort.

f. *Heropvoeding van abnormalen*

De psychiaters en opvoeders onder de eugenisten waren op dit terrein heel actief. Behalve Prof. Ley in de jaren '30 (cfr. supra)

---

132. Zie o.m. BOULENGER, *La question d'eug...*, p.5.; Id., *La détérioration des cellules reproductives*, Revue d'Eug., I, 1921, 4, p.68.

133. *Ibid.*; LEY A., *L'eugénique et l'hygiène mentale*, Revue d'Eug., II, 1922, 1, pp.22-23.

134. s.n., *Historique*, Revue d'Eug., I, 1921, p.9.

zou er geen belgische eugenist durven pleiten voor vrijwillige of gedwongen eugenetische sterilisatie van mentaal gehandicapten. Segregatie en reëducatie werd door iedereen aangewezen als een eugenetische maatregel die meer bij de mentaliteit en gevoelens van de Belgische bevolking aansloot of beter moreel aanvaardbaar was.¹³⁵ Die afwijzing van sterilisatie wil natuurlijk niet zeggen dat men geen gevaar zag in een ongebreidelde voortplanting van abnormalen. Deze moest omwille van de hoge sociale kosten van de abnormaal voor de samenleving vermeden worden. Zo noemde men de Provinciale kostschool (voor abnormalen) te Waterloo, gebaseerd op het principe van de segregatie en waar ook het erfelijkheidsonderzoek werd verricht, de eerste eugenetische instelling van het land.¹³⁶

g. *Sociale bijstand*

De sociaal-darwinistische opvattingen van kolonel Lemercier over de sociale bijstand werden door geen enkele andere Belgische eugenist aangehangen. Integendeel, iedereen is vóór een verhoging van de sociale bijstand en een verbetering van de sociale wetgeving. Het is kenschetsend voor de vereniging dat dr. Sand, die enkele boeken schreef over de ontwikkeling van de sociale wetgeving, bijstand en de sociale geneeskunde in het bijzonder en de eerst kabinetschef van het in 1936 opgerichte ministerie van volksgezondheid onder minister Vandervelde was, een tijdje haar voorzitter is geweest.

Dat het ras niet verzwakt maar verbeterd zou worden en de staat financieel veel te winnen had door de verdere uitbouw van de geneeskunde, probeert Sand in 1934 aan te tonen in zijn boek "L'économie humaine par la médecine sociale." In dat kader moet zijn ontkrachting van fatalistische sociaal-darwinistische rassentheorieën gezien worden.¹³⁷ In dit boek onderzoekt hij de relatie tussen de maatschappelijke, sociale klassen en hun materiële, pathologi-

---

135. BOULENGER, *Le deuxième Congrès Internationale d'Eugénique*, Revue d'eug., I, 1922, 1, p.11.; LEY A., *op. cit.*, p.22.; SAND R., *op. cit.*, p.65.; WETS P., *op. cit.*, p.59.; PECHERE, *op. cit.*, p.19.

136. s.n., *Buts eugéniques de la Ferme-école provinciale pour anormaux, établie à Waterloo*, Revue d'eug., II, 1922, 4, pp.111-112.

137. SAND R., *L'économie humaine par la médecine sociale*, Paris, 1934, 306p.

sche en antropologische toestand. Hij maakt veel gebruik van statistieken (zowel economische als biometrische) om zijn mening kracht bij te zetten. Eerst en vooral leidt hij uit biometrische gegevens in verschillende landen af dat de fysieke toestand van de bevolking verbetert naarmate er meer hygiënische en sociale 'inspanningen' van dat land uitgaan (wat dus strijdig is met de sociaal-darwinistische visie dat sociale uitgaven het ras zou verzwakken door de zwakkere in leven te houden). De sociale geneeskunde is dus in tegendeel productief, elke uitgave daaraan is een besparing,¹³⁸ aangezien ze de brutale, blinde, verspillende natuurlijke selectie vervangt.

Daarna buigt Sand zich over het vraagstuk hoe het komt dat de sociale klassen dan toch fysieke en mentale verschillen vertonen. Hij refereert hier naar de sociale, biometrische onderzoeken van Quetelet en de sociale antropologie van Niceforo.¹³⁹ Sommigen, aldus Sand, hebben gesteld dat er een constitutionele ongelijkheid tussen de verschillende sociale klassen bestaat, die een soort verschillende, erfelijk vastgelegde 'rassen' zouden zijn.

Maar Sand toont de tegenstelling met andere statistieken aan dat er geen mentale en fysiologische ongelijkheden zijn tussen kinderen van de hoogste en laagste klassen gedurende de eerste maand van hun leven. Die verschillen worden maar duidelijk vanaf de derde maand.¹⁴⁰ Daarom is!

"(...) l'existence d'une race des pauvres et d'une race des riches était devant ces faits difficile à soutenir."¹⁴¹

Erfelijkheid en selectie zijn zeker niet de dominante oorzaken van de biologische verschillen tussen de mensen, deze ontstaan vooral door *milieufactoren*. Sand verwerpt hier dus volledig de zogenaamde 'rassen' die conservatieve Engelse eugenisten van sociale klassen maakten.

Deze absolute afwijzing van erfelijkheidsdeterminisme maakt voor Sand natuurlijk de weg vrij—aangezien voor hem het parallelisme tussen biologische en sociale ongelijkheid milieu-afhanke-

---

138. Id., *Id.*, Brux. méd, XIV, 1933-34, p.1087.

139. SAND R., *op. cit.*, p.86.

140. *Ibid.*, pp.88-91.

141. *Ibid.*, p.122.

lijk is—naar de verbetering van de mens door de verbetering van de arbeidsomstandigheden, hygiëne, educatie, sociale verzekering, preventieve gezondheidscentra, woonpolitiek, bouwpolitiek,...

De sociale geneeskunde moest voor Sand een soort 'universele actie' worden:

"La médecine sociale y pourvoit par des mesures collectives, régime du travail, politique des logements, politique des salaires et de l'économie générale, assurances, services sanitaires, instruction, et par des interventions particulières, service médicaux et sociaux des cas individuels."¹⁴²

Ook diegenen die iets meer erfelijkheidsdeterministisch ingesteld waren, zoals dr. Govaerts, ontkenden uitdrukkelijk dat de eugenetika tegen sociale hervormingen, bijstand en liefdadigheid zou zijn.¹⁴³ Govaerts zelf was een groot voorstander van de nieuwe wet op de sociale bijstand van 10 oktober 1929 en dacht zelfs dat ze beïnvloed was door de eugenetische doctrine, vooral in de kwestie van het familiaal onderzoek om de jeugd en aanstaande moeders te beschermen en de strijd tegen de ziekte in het algemeen aan te gaan.¹⁴⁴

6. De Société belge de Médecine préventive et d'eugénique

De medische ingesteldheid—gematigdheid—van de Société belge d'Eugénique, die in haar theoretische uitgangspunten wel een eugenetische beweging was, maar in feite in het algemeen in haar concrete voorstellen en bekommernissen vooral een sociaal-hygiënische beweging was, blijkt dus uit het feit dat ze in de nieuwe Société belge de Médecine préventive et d'eugénique geïncorporeerd werd. De klemtoon van hun activiteiten kwam nog meer te liggen op sociale en preventieve geneeskunde, woon- en voedingsomstandigheden, ook op geboortebeperving (katholieke anti-neomalthusianisten gaven lezingen voor de vereniging).¹⁴⁵ Hoewel dr. Imianitoff de preventieve geneeskunde nog zal definiëren als de

---

142. *Ibid.*, p.283.

143. GOVAERTS A., *Les sens de...*, p.54.

144. *Id.*, *La nouvelle loi de l'assistance sociale*, Bull. Pharm. Cent., II, 1925, 15, p.2.

145. s.n., *Société belge de médecine préventive et d'eugénique*, Brux méd., X, 129-30, p.DCLXXX.; *Id. Id.*, Brux. méd., 1930-31, p.DCLIV.

positieve eugenetika schijnt de term 'eugenetika' toch meer en meer door de leden tussen haakjes gezet te worden. Alleen al de grote verhoging van het aantal leden, uit alle strekkingen en medische instanties, moet met zich meegebracht hebben dat velen onder hen niet goed op de hoogte waren van de eigenlijke eugenetische theorieën. Het is tekenend dat op de vergadering over de eigenlijke doelstelling en toekomst van de vereniging in 1934 geen enkele keer naar 'eugenetika' of 'rasbescherming' verwezen wordt. We hebben al vermeld dat de beweging nu niet alleen 'wetenschappelijk onderzoek' verrichtte, maar nu ook praktische initiatieven nam en effectief kosteloos onderzoek deed in 'centres de santé'.¹⁴⁶ Ook de ziekenfondsen verleenden hun medewerking.¹⁴⁷ Dit betekende natuurlijk ook een verdere 'socialisering' in de geneeskunde. Het eerste van die centra werd trouwens ondergebracht in de lokalen van de Gentse 'Vooruit'.¹⁴⁸ De populariteit van de preventieve consultaties, waarbij ook advies in verband met hygiëne, voeding en werk gegeven werd, steeg enorm, net zoals de activiteiten van de vereniging. Een campagne voor het preventief, periodiek en prenuptiaal onderzoek werd op touw gezet: vanaf 1930 werden 3 propagandafilms voor het prenuptiaal onderzoek in omloop gebracht en 40.000 affiches verspreid in de voordelen van het periodisch onderzoek aanprezen.

Het waren de gratis preventieve consultaties die bepaalde artsen een doorn in het oog werden: ze begonnen zich zorgen te maken over de inkomsten van de geneesheer. Dr. Beckers, secretaris-generaal van de vereniging voor de Belgische medische pers gaf zijn ontslag uit de Société belge de méd. prév. et d'eug., omdat deze ware 'klinieken' had gecreeërd, het waren 'sociale instellingen' geworden die een extra-concurrentie voor de arts betekenden.¹⁴⁹ Preventief onderzoek was de taak van de huisarts. De voorzitter van de Société, dr. Keiffer, ontkende dit en stelde dat

---

146. IMIANITOFF, *L'examen préventif...*, pp.345-346.

147. Id., *La Médecine...*, p.90.; P. VAN PRAAG, *op. cit.*, p.48.

148. s.n., *Société belge de médecine préventive et d'eugénique*, Le Scalpel, LXXXIV, 1931, p.380.

149. BECKERS, *op. cit.*, p.CCLXXXIV.

de centra na een preventief onderzoek de onderzochte patiënt doorverwezen naar privé-artsen voor verdere raadpleging.¹⁵⁰

Het debat werd op een algemene vergadering voortgezet en kreeg ook duidelijk ideologische aspecten. Beckers beweerde ondermeer dat het systeem zou uitlopen tot een monopolisatie van de uitoefening van de geneeskunde.¹⁵¹ Behalve dr. Keiffer, waren er slechts twee artsen, de socialisten Sand en Imianitoff die het hele project van de gezondheidscentra nog wilden verdedigen.¹⁵² Bij de eindstemming werd gesteld dat de gezondheidscentra nutteloze instellingen waren aangezien er al genoeg gemeentelijke en privé-diensten waren die preventieve geneeskunde uitoefenden en werd de vereniging voor preventieve geneeskunde en eugenetika gevraagd haar activiteiten op te heffen. Alleen dr. Imianitoff stemde tegen, de andere leden stemden vóór of onthielden zich.¹⁵³ Met 'eugenetika' had dit alles echter nog maar weinig te maken. De steeds verdere verglijding (gelijkschakeling) van eugenetika naar sociale en preventieve geneeskunde in België schijnt een heel specifieke evolutie van een eugenetische beweging geweest te zijn.

7. *De Société belge d'eugénique, politiek en ideologie*

Het zal wel al duidelijk geworden zijn dat de eugenetische beweging, hoewel ze in hoofdzaak uit ULB-kringen recruteerde, toch geen homogeen ideologisch profiel bezat. De beweging was ook nauwelijks gepolitiseerd. Progressieven zoals Prof. Ley zaten er naast katholieken als V. Fallon en een aartsconservatief als kolonel Lemercier, hoewel deze laatste toch duidelijk een vreemde eend in de bijt was. Toch kunnen we de vereniging, ook al vanwege haar ruime, sociale conceptie en definiëring van de eugenetika wel enigzins als sociaal-progressief bestempelen als men abstractie maakt van haar anti-neo-malthusiaanse en moraliserende aspecten. Tenslotte streefden de meesten onder hen toch naar een verbetering van de sociale wetgeving, de bestrijding van het pauperisme, een verbetering van de algemene levensomstandig-

---

150. KEIFFER, *A propos de la Société belge de médecine préventive et d'eugénique*, Brux. méd., XIV, 1933-34, p.CCCLII.

151. s.n., *La médecine préventive*. Compte rendu..., p.35.

152. *Ibid.*, pp.7-13.

153. *Ibid.*, pp.46.

heden. Een pure, conservatieve, sociaal-darwinistische eugenetische beweging zou niet de socialistische senator Wittemans en de overbekende voorzitter van de B.W.P. Emile Vandervelde als (ere)leden gehad hebben. Wittemans zetelde in de senaat van 1920 tot 1925 voor Antwerpen.¹⁵⁴ Hij was advocaat (de juristen waren op de artsen na de grootste beroepsgroep in de vereniging) en—zoals de doorsnee Amerikaanse eugenist—protestant (ondervoorzitter van de Eglise protestante d'Anvers). Hij bekleedde de functie van secretaris in de bond tegen openbare onzedelijkheid, alsmede stichter van de Belgische theosofische bond voor wereldvrede en voorzitter van de bond 'La vie pure', posten die inderdaad nogal goed leken aan te sluiten bij de idealen van de eugenetische ras- en wereldverbeteraars.

Een actiever en bekender lid van de Société belge d'eugénique was Emile Vandervelde, wiens politieke carrière ik hier niet hoeft te schetsen.¹⁵⁵ Vandervelde was niet alleen een eminent politicus, maar ook een vooraanstaand sociaal-wetenschapper aan de ULB. Hij had vele relaties onder de artsen-eugenisten (Vervaeck, Ley en Boulenger), zowel door zijn wetenschappelijk werk als door praktische realisaties als minister van Justitie en later van Volksgezondheid en door zijn functie van directeur van de afdeling sociologie aan het Instituut Solvay te Brussel. De Société zou steeds nauw verbonden aan dit instituut blijven.¹⁵⁶ Zo werden vele conferenties in het instituut gegeven en er werd een wetenschappelijk onderzoekscentrum, Office d'Eugénique, in uitgebouwd. De voorzitter van haar administratiecomité zou Vandervelde zelf worden.¹⁵⁷

In 1893 had hij samen met de ULB-professor in de botanie en de genetica, J. Massart, één van de oprichters van de eugenetische beweging, het wetenschappelijk werkje "Parasitisme organique et parasitisme social" gepubliceerd.¹⁵⁸ Het was een soort 'socialis-

---

154. DE VULDERE R., *Biografisch repertorium der Belgische parlementairen. Senatoren en Volksvertegenwoordigers*. Gent, 1964-65, V, p.2190.

155. *Ibid.*, X, p.4402.

156. s.n., *Historique*, Revue d'Eug., I, 1921, 1, p.8.

157. s.n., *Office belge d'eugénique*, Revue d'eug., II, 1922, 2., p.149.

158. MASSART J. & VANDERVELDE E., *Parasitisme organique et parasitisme sociale*, Paris, 1893, 68p.

tisch sociaal darwinisme'.¹⁵⁹ Ze vergeleken gedetailleerd de biologische parasiet en de maatschappelijke parasiet. Beiden leefden ten koste van een ander zonder deze andere daarbij diensten te verlenen.¹⁶⁰ De sociale parasiet leefde ondermeer door middel van bedrog of geweld (de crimineel), nutteloze beroepen of inbezitname van de produktiemiddelen, waartegenover zij (Vandevelde en Massart) een ontwikkeling van de solidariteit onder de geparasieterden (de arbeiders) en de afschaffing van de erfelijke (in de sociale betekenis) privileges als verdedigingsmiddel stelden.¹⁶¹ Belangrijk was hierbij dat ze het sociaal parasitisme niet als erfelijk (biologisch begrip) beschouwden, maar als een vorm van imitatie (le parasite-né n'existe pas).¹⁶² Hieruit blijkt eens te meer dat de Belgische eugenistische beweging dus in belangrijke mate steunde op prominenten die geen erfelijkheidsdeterminisme, maar een milieugerichte maatschappijvisie aanhingen. Met zulke opvattingen kon men inderdaad een sociale eugenetiek gaan verdedigen, niet gebaseerd op selectie, maar op milieuverbetering.

Maar natuurlijk waren Vanderveldes praktische realisaties voor de eugenisten van een nog groter belang: de invoering van de alcoholwet, naar hem genoemd, zijn strijd voor de ontwikkeling van de sociale wetgeving en ook zijn inrichting van de crimineel-anthropologische laboratoria aan de Belgische gevangenissen in 1921. Datzelfde jaar zou hij samen met dr. Vervaeck voor de deelnemers aan de Journées internationales d'Eugénique er de werking van uiteenzetten: de werking van de instelling was op 'eugenetische concepties' gebaseerd, misdadigers werden er grondig onderzocht naar eventuele fysische of psychische afwijkingen.¹⁶³

---

159. Hiermee bedoel ik het verdedigen van een meer solidaristisch maatschappijmodel aan de hand van concepten en begrippen overgenomen uit biologie en evolutieleer.

160. *Ibid.*, p.1.

161. *Ibid.*, p.65.; HOLVOET P., *De receptie van het Darwinisme en de evolutietheorieën in België (1859-1925)*, Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p.106.; JONES G., *Social Darwinism and English Thought*, Susses, 1980, pp.71-72.

162. MASSART J. & VANDERVELDE E., *op. cit.*, p.12.

163. s.n., *Journ. Internat. d'Eugénique*, Rev. d'Eug., II, 1922, 4, p.123.

De directe doelstelling die Vandervelde aan de Société belge d'eugénique toeschreef was de voorstelling van de eugenetika, die volgens hem een prachtige opgang aan het maken was, aan het publiek, om de vooroordelen over die nieuwe materie uit de weg te ruimen.¹⁶⁴

Vandervelde werd in oktober 1922 tot erevoorzitter van de vereniging benoemd, de andere leden van het erecomité waren senator Wittermans, de katholieke minister van binnenlandse zaken Berryer, de liberale minister van justitie Masson en de provinciegouverneur van Brabant Becq.¹⁶⁵ De laatste drie zouden geen actieve rol in de beweging spelen, maar de reden voor hun aanstelling tot erelid zal voor Berryer en Becq wel liggen in het feit dat de eugenetische beweging toen nog financieel gesteund werd door het ministerie van binnenlandse zaken en de provincie Brabant. Wat betreft Masson, zijn erelidmaatschap werd waarschijnlijk toegekend voor zijn oprichting van de Commissie der talrijke gezinnen, eveneens in 1922.¹⁶⁶

Vanaf 1929 heeft de nieuw opgerichte vereniging voor preventieve geneeskunde en eugenetika zich klaarblijkelijk geïnspireerd op nieuwe opvattingen over de rol van de sociale en preventieve geneeskunde in de samenleving, waarvan de socialistische artsen Imianitoff en Sand de voornaamste vertegenwoordigers waren. Imianitoff was de arts die de preventieve gezondheidscentra van de socialistische mutualiteiten leidde en was tevens attaché aan het ministerie van arbeid en sociale voorzorg onder minister Delattre. Volgens de *Gazet van Antwerpen* was het hoofdstuk sociale geneeskunde van het Plan 'De Man' vooral geschreven door Imianitoff en Sand.¹⁶⁷ Die bewering is wellicht nogal overdreven, met de bedoeling na de aanhouding in 1939 van Imianitoff (hij beschikte niet over de vereiste diploma's om het beroep van arts te mogen uitoefenen) het Plan 'De Man' aan te vallen. Imianitoff was een paar jaar tevoren reeds aangeklaagd geworden door

---

164. *Ibid.*, p.97.

165. s.n., *Activités de la société*, Rev. d'Eug., II, 1922, 4, p.150. Zie ook Rev. d'Eug., *passim*.

166. VULDERE R., *op. cit.*, IX, p.3755.; VAN PRAAG P., *op. cit.*, p.27.

167. s.n., De ophefnakende zaak Imianitoff. Hoe een volksbederver ontmaskerd werd, *Gazet van Antwerpen*, 16.01.1939.

(onder meer in het Parlement) de rexistische, VNV- en klerikale zijde, met betrekking tot zijn diploma, maar ook wat betreft zijn 'immorele' opvattingen over preventieve geneeskunde en eugenetiek! Dit alles had natuurlijk ook te maken met het feit dat hij enige tijd vast medewerker was geweest van het blad 'Licht en Vrijheid' van de Belgische naturalistenvereniging 'Helios'.¹⁶⁸

Het klinkt nogal ironisch dat de Belgische 'eugenisten' juist door uiterst rechts werden aangevallen.

8. De Belgische eugenisten en het buitenland

De Société belge d'Eugénique kan hier, zoals in Frankrijk, vooral als een medische, sociaal-hygiënische beweging beschouwd worden. Het mooiste voorbeeld hiervan is wel Dr. Sand. Dat de Belgische eugenetische vereniging het best te vergelijken valt met de Franse, wil natuurlijk niet zeggen dat de buitenlandse erfelijkheidsdeterministische theorieën hier totaal niet doorgedrongen zouden zijn.

Alle Belgische eugenisten wijzen immers Galton als de vader van de eugenetika aan. Voor de rest werd er niet zoveel verwezen naar de Engelse eugenetische onderzoekers, weinig naar de conservatieve vleugel en helemaal niet naar de Fabian-eugenists die wellicht een te 'progressieve' geboortepolitiek voorstonden.

Ook is er bij de leden van de Société d'eugénique nergens ook maar enige invloed of vermelding van de Duitse eugenetische rassentheorieën of theoretici te vinden, hoewel deze ook in de vroege jaren '20 al eigen ideeën hadden ontwikkeld (o.a. Ploetz, Lenz,...). Ook in 1933 en 1934 schijnt de Société belge de méd. prév. et d'eug. geen enkele aandacht voor de nazistische 'eugenetische' maatregelen gehad te hebben. De Belgische eugenisten hadden het quasi uitsluitend over *eugenetische* rassentheorieën. Racistische beschouwingen over het 'Noordras' of 'Arisch' ras of over de zogenaamde superioriteit of inferioriteit van etnieën zijn hen totaal vreemd. Enkel Govaerts verwijst eens naar de standvastigheid van de raskenmerken onder de verschillende nationaliteiten in de U.S.A. (om er het belang van de erfelijkheid mee aan te

---

168. VAN PRAAG P., *op. cit.*, pp.49-50.

tonen) en naar de 'immigratietheorieën', zonder zijn mening over dit racisme uit te spreken.¹⁶⁹

De contraselektietheorieën van ondermeer Galton schenen hier weinig vurige aanhangers te vinden. Men wil natuurlijk het aantal gewenste geboorten verhogen en de ongewenste in toom houden, maar zelden verwijst men expliciet naar de gevaren van een differentieel geboortecijfer. Govaerts ziet hierin slechts een gevaar op erg lange termijn.¹⁷⁰ Zij hadden zeker angst voor de toekomst van het ras, maar de gevaren zagen zij in ziekten, alcoholisme, hygiënische wantoestanden en niet in de degeneratie door processen die *louter* met erfelijkheid en voortplanting te maken hebben, zoals de zogenaamde snellere voortplanting van debielen en abnormalen. Degeneratietheorieën (bv. Morel, Féré, Stockard,...) hebben, zoals in Frankrijk, een grotere aanhang gevonden. Deze komen wel frequent voor. Men was vooral geïnteresseerd in de gevolgen van een 'pathologisch milieu' op de erfelijkheid.¹⁷¹ Een andere interesse die uit Frankrijk kwam overwaaien was de belangstelling voor het voorhuwelijks onderzoek (zonder enige verplichtingen).

We hebben trouwens reeds voldoende beklemtoond dat de Belgische eugenisten de buitenlandse en meer bepaald de eugenetische wettelijke dwangmaatregelen zoals sterilisatie en huwelijksverbod gaan afwijzen. Aldus was men nogal verveeld dat nu juist sterilisatiemaatregelen waren uitgevaardigd in de U.S.A., daar waar het eugenetisch erfelijkheidsonderzoek het best was uitgebouwd en aldus als voorbeeld kon gelden voor de introductie en uitbouw van de eugenetika in het eigen land en voor het belang van de kennisname ervan door de arts.¹⁷² Zo tracht men een beetje de kool en de geit te sparen: men stelt dat elk land zijn eigen tradities en mentaliteit heeft en benadrukt dat de Amerikaanse sterilisatiewet-

---

169. GOVAERTS A., *L'hérédité en biologie...*, pp.31-40.

170. GOVAERTS A., *La question eugénique...*, p.141.

171. Zie o.m. SCHRAENEN W., *op. cit.*, passim.; BOULENGER, *L'hér. morb.*, Rev. d'Eug., I, 1921, 2, pp.33-38.; Id., *La détérioration...*, passim.; KEIFFER, *La détérioration...*, pp.23-26.; ALEXANDER, *La dexendance de l'alcoolique*, Rev. d'Eug., III, 1923, 6, pp.95-107; IV, 1924, 1, pp.21-26.

172. GOVAERTS A., *L'eugénique et la carrière...*, p.48.

geving in de praktijk niet frequent wordt toegepast.¹⁷³ De extremistische ideeën van Laughlin werden verzwegen.

Hoewel er in de vroege jaren '20 een ruime belangstelling voor de buitenlandse eugenetische bewegingen (vooral de Franse en de Amerikaanse) is geweest, verdwijnt die belangstelling geleidelijk in de loop van het interbellum (vanwege de *officiële* eugenetische beweging). Dr. Sanders, een Nederlandse eugenist, schrijft trouwens in 1934 dat er in België aan eugenetika nog niet veel belang schijnt te worden gehecht, daar het Belgisch lid van de internationale federatie, dr. Govaerts, zo goed als nooit op de conferenties aanwezig is.¹⁷⁴ De belangstelling (en reactie op) voor de buitenlandse eugenetika kwam in de jaren '30 vanuit katholieke hoek en niet vanuit een officiële eugenetische organisatie.

b. Eugenetika in België in de jaren '30: de katholieke reactie tegen de sterilisatiewetgeving en het neo-malthusianisme

Concentreerde in de jaren '20 het betoog over eugenetika zich vooral rond de sociale hygiëne, dan zou dit zich een decennium later fel wijzigen. Na de encycliek van paus Pius XI, *De Casti Connubii* (1930), over de huwelijksproblematiek, waarin hij elke vorm van geboortebeperking en eugenetika resoluut afwees en zeker na de instelling van de sterilisatiewetgeving in nazi-Duitsland, draaide de discussie vooral rond deze onderwerpen. Zoals in de overige landen kwamen de reacties dus vooral van katholieke zijde; Trouwens, wanneer er voordien in zeer veel medische tijdschriften over eugenetika geschreven werd, dan gebeurde dit nu slechts hoofdzakelijk meer in drie periodieken: in de katholieke *Saint-Luc Médical*; in de *Revue de Droit Pénal et de Médecine légale* (met de katholiek Vervaeck als hoofdredacteur); en in het *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*. Op het einde van de jaren '30 luwde de discussie en werd er nauwelijks nog over eugenetika geschreven. Het leek wel een getaboeëerd onderwerp te zijn geworden.

---

173. WETS P., *op. cit.*, p.59.; GOVAERTS A., *Le sens...*, p.83.

174. SANDERS, *Conferentie van de internationale federatie van eugenetische organisaties*. Zürich, 18-21 Jahr 1934, *Vlaamsch Gen. Tijdschr.*, XV, 1934, p.CCCII.

Katholieke dokters en geestelijken zouden in de medische pers alle mogelijke argumenten naar voor brengen om (al dan niet vrijwillige) sterilisatie van 'ongewensten' (of van wie dan ook) en anticonceptie, waarmee de eugenetika nu vaak vereenzelvigd werd te veroordelen. Eugenetika was dus behoorlijk in diskrediet gebracht. Bepaalde auteurs zouden een zogenaamde positieve, 'christelijke eugenetika' voorstaan, die in feite niets anders voorstelde dan een moraalprediking over kuisheid, huwelijksrouw, verbod op anticonceptie en geloof: de mens was een moreel wezen, een 'verbetering van de mens' moest door een verbetering van de moraal gebeuren. Slechts één dissonante stem in de artsenwereld durfde eugenetische sterilisatie in de pers verdedigen.

1. De sterilisatiekwestie

De man die ongetwijfeld in het interbellum het meest over de eugenetische sterilisatieproblematiek geschreven heeft, was ongetwijfeld de katholieke crimineel-antropoloog en psychiater Louis Vervaeck. In de jaren '20 was hij lid geweest van de Société belge d'eugénique, doch hij schreef ook in *Saint-Luc Médical* en was de bezieler van de *Revue de Droit Pénal*.

Hoewel hij toch ongerust was over een eventuele ongebreidelde voortplanting van mentaal gehandicapten en criminelen, die het ras zou verzwakken en hoge kosten voor de samenleving met zich zou meebrengen, weerhield zijn religie hem ervan naar extreme middelen te willen grijpen. Eugenetische sterilisatie is moreel verwerpelijk; vrijwillige, neo-malthusiaanse (met louter geboorteperking als doel) is moreel én eugenetisch schadelijk (door stijging van het aantal huwelijken louter voor het seksueel plezier).¹⁷⁵

Nu zal Vervaeck zijn afwijzing van de eugenetische sterilisatie van criminelen en abnormalen met veel meer argumenten verdedigen dan met 'morele' argumenten, en zijn opvattingen ook een geneeskundige en juridische grond trachten te geven.

Om tot eugenetische sterilisatie van de zieke, de abnormaal of de crimineel te mogen overgaan zou er—louter vanuit het standpunt van de wetenschap gezien—strikt voldaan moeten zijn aan

---

175. VERVAECK L., *La stérilisation des anormaux*, Journ. Neur. Psych., XXXII, 1932, 5, pp.171-172.

drie voorwaarden: 1° het gebrek of de ziekte moet een reëel sociaal gevaar inhouden; 2° het moet ongeneeslijk zijn; 3° het moet absoluut zeker op alle nakomelingen overgedragen worden.¹⁷⁶ En zeker aan het laatste punt is nooit voldaan. Dit is voor hem de voornaamste wetenschappelijke opwerping tegen eugenetische sterilisatie. Men zou onvermijdelijk 'fouten' maken. Er is niet alleen die voortdurende onzekerheid wat betreft de overerving van het gebrek. Het is ook nog niet bewezen dat de verdere degeneratie van het ras niet zou kunnen voorkomen worden door een verbetering van de hygiënische voorwaarden. Familiale erfelijke gebreken kunnen volgens hem ook verdwijnen door een hygiënisch leven, morele reëducatie of een efficiënte therapie, men moet geen extreme middelen aanwenden.¹⁷⁷ Voor Vervaeck zijn er dus andere middelen dan sterilisatie om het erfelijk patrimonium van het ras en de maatschappij te zuiveren. Tenslotte ziet hij nog meer praktische redenen om sterilisatie te verwerpen: ze betekent altijd een inbreuk op de rechten van de persoonlijkheid, vrijheid en geweten van het individu dat zij viseert, mag daarom niet afhankelijk zijn van een individuele beslissing, maar de kwestie is tegelijkertijd te ingewikkeld om in een praktisch uitvoerbare wet opgenomen te worden.¹⁷⁸ Zelfs als men ze enkel zou toepassen op zeer zware gevallen heeft ze geen invloed op de populatie. Moest men ze ook toepassen op alle twijfelgevallen van erfelijke degeneratie, zouden haar gevolgen erger zijn dan de gevaren die ze moet bedwingen.

Vervaeck wees echter geen 'eugenetische' wetgeving af, integendeel, de staat heeft de plicht het ras fysisch en mentaal te verbeteren.¹⁷⁹ Maatregelen als verplichte vaccinatie, quarantaine, gedwongen verzorging van geslachtsziekten en indien propaganda ervoor niet zou slagen, een verplicht prenuptiaal onderzoek (wel

---

176. *Ibid.*, p.180.

177. VERVAECK L., *La stérilisation des anormaux*, Journ. Neur. Psych., XXXII, 1932, 5, p.181.; Id., *La stérilisation des anormaux et criminels dangereux*, Bull. Soc. Anthr. Brux. XLI, 1926, pp.51-53.

178. Id., *La stérilisation...*, Journ. Neur. Psych., XXXII, 1932, 5, p.1093. Met individuele beslissing bedoelt Vervaeck ook zelf gevraagde en vrijwillige sterilisatie.

179. Id., *La stérilisation...*, Bull. Soc. Anthr. Brux. XLI, 1926, p.27.

zonder huwelijksverbod!) vonden zijn instemming,¹⁸⁰ maar de buitenlandse legislatieve sterilisatiemaatregelen verwierp hij natuurlijk. Wat betreft de Amerikaanse eugenetische beweging kloeg hij vooral de extremistische voorstellen als deze van Laughlin, die alle 'sociaal onaangepaste klassen' wou steriliseren en het negatieve karakter van de Amerikaanse eugenetiek aan die zich te zeer op de factor 'kwaliteit' van de bevolking zou concentreren en te weinig op de 'kwantiteit'. De Amerikaanse eugenetische wetten zouden ongewild depopulatie kunnen veroorzaken. Volgens Vervaeck worden op termijn staten met intelligente, gezonde, maar afnemende bevolking overwoekerd en vernietigd door overbevolkte staten met een gedegenererde bevolking.¹⁸¹ Vervaeck refereert in dit verband trouwens naar het Duitse eugenetische programma, dat ook tegen de dreigende denataliteit reageert en de instelling van het huwelijk nog verdedigt. Zoals voor alle katholieke eugenisten is voor Vervaeck de factor kwantiteit, het hebben van veel kinderen, toch nog belangrijker dan de factor kwaliteit, geboortebepering nog schadelijker dan rasdegeneratie.

Vanzelfsprekend dat Vervaeck ook het enorm autoritaire, extreme karakter en puur 'raciale' betekenis van de Duitse sterilisatiewetten, waar van enig therapeutisch effect of belang van het individu zelf totaal geen sprake meer was, afwees. In feite reageert hij nog relatief gematigd. Hij brengt zeer uitvoerig de praktische uitwerking van de wetten naar voor, geeft ook de mening van de Duitse artsen weer en zijn kritiek blijft beperkt tot zijn oude standpunten.¹⁸² Hij vermeldt wel de racistische superioriteitsgevoelens die de nazi's voor hun ras koesterden,¹⁸³ maar gaat hier verder niet op in. Over hun antisemitisme heeft hij het echter niet. In 1935 schreef hij dat het nog te vroeg was om een oordeel te vellen over de praktische uitvoering van de sterilisatiewetten in Duitsland, hetgeen hij in zijn latere artikels nooit meer zou doen. Hij zou zich verder van iedere kritiek onthouden.

---

180. *Ibid.*, p.27. Een huwelijksverbod mocht niet ingesteld worden, omdat dit zou leiden tot illegitiem samenwonen, wat nog immoreler was dan sterilisaties (p.6).

181. *Id.*, *Les lois de stérilisation eugénique*, Rev. Droit Pén. Crim., XV, 1935, pp.768-769.

182. *Id.*, *Les lois de stérilisation...*, op. cit., pp.784-799.

183. *Ibid.*, p.785.

Slechts één man zou met Vervaeck over de sterilisatiekwestie in de medische pers in de clinch gaan, namelijk de hoogleraar in de psychiatrie aan de ULB August Ley, die van heel andere ideologische principes uitging. Hij verweet Vervaeck voortdurend zijn katholieke dogma's in de geneeskunde te laten meespelen. Vervaeck's morele bezwaren waren volgens Ley slechts theologisch van aard.¹⁸⁴ In tegenstelling tot Vervaeck zou hij zijn mening slechts uiten vanaf 1932, toen hij voor de Société de médecine mentale een pleidooi voor de sterilisatie van een negenjarig jongetje met tuberoze hield.¹⁸⁵ Ley stond tien jaar tevoren als lid van de Société d'eugénique nog afwijzend ten opzichte van sterilisatiewetten. Heeft hij zijn mening inderdaad grondig veranderd of was dit in België toen zó taboe dat hij de gelegenheid niet kreeg er voor uit te komen? In ieder geval werd tijdens de discussie vermeld dat Ley al 10 jaar lang voor anticonceptiva (als eugenetisch middel) pleitte.¹⁸⁶ Waren Leys opvattingen dan voordien in tijdschriften aan 'censuur' onderhevig? (De wet van 1923 verbood propaganda voor anticonceptie.) Een jaar later zou hij er trouwens zelf over klagen dat *voordien* in de Revue de Droit Pénal, telkens bij de afkondiging van een sterilisatiewet in het buitenland, deze steeds als iets immoreel werd naar voor gebracht (impliciet bedoelde hij daar natuurlijk Vervaeck mee) en er nooit andere meningen waren in verschenen.¹⁸⁷ Een ander feit dat wel niet 'toevallig' zal geweest zijn is dat onder Leys zelfde bijdrage de mededeling verschijnt dat de publicaties in het tijdschrift onder de volledige verantwoordelijkheid van de auteurs vallen ("Les articles signés n'engagent que les signataires"). Slechts vanaf de publikatie van Leys artikel zou deze mededeling af en toe nog verschijnen. Dit alles schijnt inderdaad op het voordien bestaan van een zeker taboe of censuur op dissonante meningen in verband met eugenetische sterilisatie en anticonceptie te wijzen.

---

184. LEY R., *Discussion sur la stérilisation des anormaux*, Brux. Méd., XII, 1931-32, 32, p.903.

185. SOCIÉTÉ DE MÉDECINE MENTALE DE BELGIQUE, *La stérilisation des dégénérés et la stérilisation des anormaux au point de vue social*, Journ. Neur. Psych., XXXII, 1932, 10, pp.759-770.

186. *Ibid.*, p.771.

187. LEY A., *La stérilisation et la castration des dégénérés au point de vue eugénique et thérapeutique*, Rev. Droit Pén. Crim., XIII, 1933, p.561.

Sterilisatie van abnormalen is voor Ley dus niet immoreel, enkel strijdig met katholieke dogma's. Landen waar eugenetische sterilisatie is goedgekeurd (USA, Zwitserland, Denemarken) kan men moeilijk immoreel noemen.¹⁸⁸ Louter educatieve maatregelen, waar hij natuurlijk ook een groot voorstander van is (cfr. biografie) hebben slechts waarde op individueel vlak. Ze kunnen het ras niet verbeteren: ook een opgevoede 'imbeciel' zal zijn onevenwichtige constitutie laten overerven. Hij is volledig akkoord met hun verzorging, niet met hun reproductie. Dit vermijden kan slechts door op de erfelijkheid in te grijpen. In onze maatschappij is er geen natuurlijke selectie meer. Daarom moeten we, buiten toepassing van de positieve eugenetika, ook bepaalde elementen van voortplanting uitsluiten en aldus gebrekkigen elimineren:

"Il faut en second lieu, arriver progressivement à l'élimination des éléments tares et dégénérés en imitant les méthodes de la zootechnie où la sélection a donné des résultats remarquables pour l'amélioration de la race."¹⁸⁹

Er kunnen nu drie methodes gebruikt worden om tot een rasverbetering te komen: 1. sexuele onthouding (door definitieve internering van de crimineel of abnormaal); 2. anticonceptiva, voor diegenen die moreel of intellectueel in staat zijn hun voortplanting te controleren; en 3. (dwang)sterilisatie, voor hen waar de eerste twee methodes niet op toegepast kunnen worden.¹⁹⁰ Op zulke wijze kunnen ook (steriele) huwelijken tussen leden van gebrekkige families toegelaten of internering van gedegeneerden vermeden worden.¹⁹¹

Bezwaren ten overstaan van sterilisatie door Vervaeck aangehaald, zoals bijvoorbeeld de onzekerheid van overerving van een gebrek, wimpelt hij af. De wetenschap is al ver genoeg gevorderd, we hebben voldoende kennis van de psychiatrie, de biologie en de eugenetika om bepaalde categorieën van voortplanting uit te sluiten.¹⁹²

---

188. *Ibidem.*

189. SOCIÉTÉ DE MÉDECINE MENTALE, *op. cit.*, p.762.

190. LEY A., *La stérilisation et la castration...*, *op. cit.* p.576.

191. *Ibid.*, p.568.

192. SOCIÉTÉ DE MÉDECINE MENTALE, *op. cit.*, p.768.

Ley zou de opvattingen van Prof. Rudin, die voorzitter van de Duitse eugenetische beweging was geworden na Hitlers machts-overname, evenals directeur van de Archiv für Rassenbiologie und Rassenhygiëne, en een 'wetenschappelijke' fundering van de nazi-sterilisatiewetten schreef, verdedigen, maar zou zelf niet zo ver gaan: gebrekkigen die hun voortplanting wilden en konden 'controleren' moesten niet gedwongen worden.¹⁹³ Over het nazi-racisme en de antropologische bijbedoelingen van de Duitse eugenetika heeft hij met geen woord gerept. Na 1933 heeft hij er niet meer over geschreven.

Wat betreft de toepassing van eugenetische sterilisatietechnieken heeft hij zich weinig illusies gemaakt. Bijna alle instellingen voor mentaal gehandicapten en abnormalen waren in katholieke handen met zorgvuldig geselecteerde dokters, zodat zelfs anticonceptieadvies hen niet kon bereiken. Ley voegde er sarcastisch aan toe dat die instellingen in België voorlopig nog geen gebrek zouden krijgen aan nieuw 'erfelijk materiaal'.¹⁹⁴ Een specifieke sterilisatiewetgeving was er voor Ley trouwens niet nodig: de arts moest immers vrij gelaten worden volgens zijn eigen professioneel bewustzijn zulke beslissingen te nemen om het maatschappij- en rasbelang voorop te zetten.¹⁹⁵

Waren Vervaeck en (in veel mindere mate) Ley bijna de twee enige auteurs die over de eugenetische sterilisatieproblematiek in de niet-katholieke geneeskundige pers schreven, dan was dit wel een zeer voornaam en veelvuldig herkauwd onderwerp in het medisch tijdschrift van de Sint-Lucas orde (Saint-Luc Médical). De belangstelling voor sterilisatie bereikte haar hoogtepunt in 1936, na het 2de internationaal congres der katholieke artsen te Wenen, dat over sterilisatie handelde. Enkele buitenlandse bijdragen op het Congres werden in het blad gepubliceerd.¹⁹⁶ Saint-Luc Médical is ook het enige blad dat Hitler een aantal keren racistisch gaat noemen. Het blad reageerde zowel op de *eugenetische* sterilisatie

---

193. LEY A., *La stérilisation...*, loc. cit.

194. *Ibid.*, p.573.

195. Id., *Sur la stérilisation des dégénérés*, Journ. Neur. Psych., XXXI, 1931, p.700.

196. IIde INTERNATIONAAL CONGRES DER KATHOLIEKE ARTSEN, *Eugenetika en sterilisatie*, Saint-Luc Médical, XIV, 1936, 4, pp.328-332.

(voor het ras) als op de *neo-malthusiaanse* (voor het individu, geboortebeperving).

De motivatie van de verwerping was van tweeërlei aard. Er zijn enerzijds de moreel-religieuze argumenten die door allen tenslotte wel als de belangrijkste en decisieve werden aangenomen en er zijn de zogenaamde wetenschappelijke motieven. Ook de dokters in Saint-Luc Médical waren voluit akkoord met het feit dat sterilisatie een moreel en religieus probleem was, waarvan de oplossing in feite al gegeven was door het woord van de paus.¹⁹⁷ Voor ieder was het duidelijk, de paus had het beweerd, de gelovigen moesten luisteren:

“Roma locuta est, causa finita est.”¹⁹⁸

De rest waren slechts bijkomende beschouwingen die de wijsheid van de pauselijke beslissing moesten aantonen.¹⁹⁹

We zullen nu achtereenvolgens overlopen welke moraal-filosofische en welke wetenschappelijke en praktische argumenten naar voor werden gebracht.

Het argument dat nog het meest tegen de eugenetische sterilisatie werd gebruikt was het feit dat de staat niet het recht heeft het individueel belang te onderdrukken (cfr. Casti Connubii), een feit waar de sterilisatiewetten op gebaseerd zijn.²⁰⁰ Het christendom heeft immers een andere dan de absolutistische staatsopvatting. het algemeen belang is ondergeschikt aan de autonomie van de menselijke persoon, de staat moet de natuurlijke rechten van het individu respecteren.²⁰¹ Dit zijn de fundamenteen waarop men de Duitse en Amerikaanse sterilisatiewetgeving zal aanvallen. Kanunnik A. Janssen, hoogleraar moraaltheologie te Leuven, die later voorzitter van het Davidsfonds (1938-1956) zou worden, was goed op de hoogte van heel de Duitse sterilisatie- en rasfilosofie en zou zowel

---

197. Idee INTERNATIONAAL CONGRES..., *loc. cit.* A. GEMELLI, *Lacunes et incertitudes de l'eugénique comme fondement de l'inadmissibilité de la stérilisation préventive*, Saint-Luc Médical, XIV, 1936, 5, pp.395-426.

198. JANSSEN A., *Les lois de la stérilisation*, Saint-Luc Médical, XII, 1934, p.256.; s.n., *La Loi...*, *loc. cit.*

199. JANSSEN A., *op. cit.*, p.239.

200. KISELSTEIN, *La stérilisation légale devant la conscience chrétienne*, Saint-Luc Médical, XIV, 1936, p.56.

201. JANSSEN A., *op. cit.*, p.239.

de racistische als de eugenetische elementen uit de Germaanse superioriteitswaan fel bestrijden.

Volgens de nationaal-socialistische doctrine moest de Staat waken over de perfectie van het ras, principiële voorwaarde voor elke vooruitgang, en zich daarom bezighouden met de biologische verbetering van het volk (onder meer door sterilisatie). Maar Janssen verwerpt dat: integendeel, de Staat was er volgens hem om de burger en de menselijke rechten te beschermen.²⁰²

Ook dr. De Guchteneere wijst er op dat de sterilisatie in Duitsland een logische manifestatie is van de totalitaire staatsopvatting van de nazi's. De wetten waren er namelijk niet om de bevolking te beschermen maar om het raciaal erfgoed van Duitsland te zuiveren met de bedoeling zijn superioriteit over de andere rassen te kunnen handhaven. Ook hij klaagt aan dat geen enkele beschouwing van moreel-religieuze aard hen die epuratie kan doen stopzetten.²⁰³

Een tweede moraal-filosofisch argument, naast de afwijzing van staatsinterventie, dat gebruikt werd, was het recht of beter de plicht van de 'integriteit' van het lichaam van het individu. De staat heeft niet het recht om mensen te verwonden.²⁰⁴ Sterilisatie is een mutilatie en niemand mag het lichaam verwonden, ook wijzelf niet, al is het met onze toestemming (vrijwillige sterilisatie), want ons lichaam is niet van ons, het is van God.²⁰⁵ In deze kwestie mag er geen vrijheid zijn: tolerantie heeft haar grenzen, het kwaad moet beperkt worden.²⁰⁶ Moord en verwonding is een delict, ook als het slachtoffer ermee akkoord gaat. Sterilisatie onderdrukt een orgaan en berooft het lichaam van een essentiële functie, namelijk de mogelijkheid tot voortplanting. Slechts als het lichaam in zijn geheel bedreigd is (levensgevaar), mag men tot zulke maatregel overgaan.

Verder is sterilisatie van abnormalen strijdig met ons 'sociaal instinct'. Het zou grote schade toebrengen aan onze gevoelens van

---

202. *Ibid.*, p.251.

203. DE GUCHTENEERE R., *A propos de la loi allemande sur la stérilisation*, Saint-Luc Médical, XIV, 1936, 1, p.37.

204. s.n., *La loi...*, loc. cit.

205. KISELSTEIN, *op. cit.*, p.61.; JANSSEN A., *op. cit.*, p.241.

206. KISELSTEIN, *op. cit.*, p.64.

liefdadigheid.²⁰⁷ Men ziet ook wel het sociaal-conservatieve van sommige buitenlandse theorieën in: volgens Janssen zouden er onder de slachtoffers veel meer armen zijn die gesteriliseerd worden dan rijken, omdat men deze minder snel als een bedreiging voor het ras zou aanzien.²⁰⁸ Tenslotte werkt sterilisatie ook nog de immoraliteit in de hand: de prostitutie, de geslachtsziekten, de sexuele delicten zouden er door toenemen, aangezien het gevaar voor zwangerschap wordt weggenomen.²⁰⁹

Men heeft ook 'wetenschappelijke' en meer 'pragmatische' argumenten gebruikt om het onaantastbare standpunt van de Paus en de 'intrinsieke immoraliteit' van sterilisatie kracht bij te zetten. Deze getuigen al ven een grotere kennis van de erfelijkheidsleer en de erfelijke ziekten dan in de jaren '20. Aangezien er zich in het derde decennium van de 20ste eeuw op internationaal vlak een verschuiving van erfelijkheidsdeterminisme naar een grotere beklemtoning van de milieufactoren voordeed (met de Duitse 'eugenetika' als grote uitzondering) gekenmerkt door de reactie van Engelse en Amerikaanse genetici op Duitse extremismen en de verwarring aldaar van rassenantropologische en eugenetische theorieën, konden de auteurs in *Saint-Luc Médical* ook op nieuwere wetenschappelijke inzichten van Amerikaanse en Engelse geleerden steunen. Zo is men nu al goed op de hoogte van het bestaan van recessieve ziekten (wat niet wil zeggen dat degeneratietheorieën verdwenen waren). Dit zal een voornaam argument worden, namelijk als er voor elke zichtbare, constitutionele abnormaliteit tien maal meer mensen zijn die het recessieve kenmerk van de ziekte dragen (mensen die men niet kent, aangezien het recessieve kenmerk niet tot uiting komt), is het onmogelijk om door directe sterilisatie van abnormalen snellere resultaten te boeken.²¹⁰ Het is namelijk onmogelijk om de 'recessieven ook van voortplanting uit te sluiten. Aldus worden ook de eerste hypothetische berekeningen, hoelang het wel zou duren vooraleer de erfelijke

---

207. CARP E., *La stérilisation au point de vue d'eugénique négative*, *Saint-Luc Médical*, XIV, 1936, 5, p.431.; GEMELLI A., *op. cit.*, p.425.

208. JANSSEN A., *op. cit.*, p.265.

209. CARP E., *op. cit.*, p.427.; INTERNATIONAAL CONGRES..., *op. cit.*, p.328.; JANSSEN A., *op. cit.*, p.266.

210. *Ide* INTERNATIONAAL CONGRES..., *loc. cit.*; DE GUCHTENEERE R., *op. cit.*, p.37.; JANSSEN A., *op. cit.*, pp.239-267.

ziekte door sterilisatie is uitgeroeid, gemaakt. Vooral berekeningen van de Engelse geneticus Punnet worden geciteerd.²¹¹ Er zouden volgens hem 216 generaties nodig zijn om het aantal gebrekkigen van 1% naar 0,1% terug te brengen. Met dat alles als men de traagheid en nuttelosheid van zulke eugenetische maatregelen in de verf zetten. Men maakte ook gebruik van angstaanjagende cijfers van het aantal mensen dat zou moeten gesteriliseerd worden om het aantal gebrekkigen te verminderen of die bepaalde Amerikaanse of Duitse eugenisten in de toekomst wilden steriliseren.²¹² Voor Laughlin moest 40 miljoen Amerikanen gesteriliseerd worden en voor Lenz minstens 1/10 van de Duitse bevolking.²¹³

Er werd vanuit gegaan dat onze kennis van de erfelijkheid te beperkt was om een bewust selectie door te voeren. Overerving gebeurt niet op een regelmatig voorspelbare wijze.²¹⁴ Daarom was er de vraag wie men in feite zou moeten steriliseren in de veronderstelling dat dit al niet intrinsiek slecht zou zijn. Volgens De Guchteneere zou het onmogelijk zijn om criteria te vinden voor het steriliseren van abnormalen en debielen, omdat men nooit mathematische zekerheid kan krijgen over de overerving van en de mate van debiliteit. Sterilisatie kan aldus ook als wetenschap niet legitiem zijn.²¹⁵ Janssen is het trouwens niet eens met de opvatting dat er te veel abnormalen in de maatschappij zouden zijn.²¹⁶ De meeste auteurs schijnen immers niet te geloven dat 'erfelijkheid' de voornaamste bron van abnormaliteit zou zijn, Gemelli meent dat op basis van de genetica te kunnen ontkennen.²¹⁷

Het alternatief voor sterilisatie van criminelen of abnormalen lag hen voor de hand: internering. Men veronderstelt dat dit niet te duur is. Vanzelfsprekend was dit maar een bijkomende argu-

---

211. DE GUCHTENEERE R., *loc. cit.*; IIde INTERNATIONAAL CONGRES..., *loc. cit.*; JANSSEN A., *op. cit.*, p.257.; KEVLES D., *op. cit.*, p.165.

212. DE GUCHTENEERE R., *op. cit.*, *passim.*; GEMELLI A., *op. cit.*, p.411.; JANSSEN A., *op. cit.*, p.252.; s.n., *La loi...*, *passim.*

213. DE GUCHTENEERE R., *op. cit.*, p.34.

214. KISELSTEIN, *op. cit.*, p.53.; JANSSEN A., *op. cit.*, p.253.; IIde INTERNATIONAAL CONGRES..., *op. cit.*, p.328.; CARP E., *op. cit.*, pp.426-433.; GEMELLI A., *op. cit.*, pp.395-426.

215. DE GUCHTENEERE R., *op. cit.*, p.35.

216. JANSSEN A., *op. cit.*, p.258.

217. *Ibid.*; GEMELLI A., *op. cit.*, p.411.

mentatie. Het eventueel economisch rendement van sterilisatie zou niet kunnen opwegen tegen het intrinsiek verkeerde principe.²¹⁸

Natuurlijk speelt ook het depopulatie- en anticonceptieargument mee, dát was het echte gevaar voor het ras:

“Le danger que représentent les anormaux pour l’avenir de la race ne tient donc pas à leur fécondité excessive, il résulte en ordre principal de la dénatalité des lignes saines.”²¹⁹

En dan was er nog altijd het pronatalistisch standpunt van de Kerk dat er altijd beter een debiel geboren wordt, dan dat hij niet geboren wordt.²²⁰

Dat alle argumenten goed zijn in Saint-Luc Médical om toch maar het pauselijk standpunt te kunnen bevestigen blijkt ook al duidelijk als we twee artikelen van Vervaeck over sterilisatie naast mekaar leggen: in 1932 vond hij het in de *Journal de neurologie et de psychiatrie* erg onwaarschijnlijk dat door sterilisatie van debielen de mensheid van een genie ontroofd zou kunnen worden.²²¹ Maar 5 jaar later publiceert hij in Saint-Luc Médical een tegenovergesteld standpunt:

“N’empêchera-t-on ainsi la procréation d’artistes et savants qui se rencontrent rarement parmi les normaux.”²²²

Dit is een zeer mooie illustratie van het feit dat ‘wetenschap’ dikwijls ondergeschikt gemaakt wordt aan ‘ideologie’ en ‘religie’.

2. De ‘christelijke’ eugenetika

De katholieke artsen en theologen zouden in de jaren '30 een eigen geherinterpreteerde versie van de eugenetika naar voor brengen, die met de ideeën van Galton weinig meer te maken had, een verdere nadruk inhield op de ‘morele opvoeding’ en de ‘grote gezinnen’ en van de strijd tegen het neo-malthusianisme haar

---

218. JANSSEN A., *op. cit.*, p.259.; s.n., *La loi allemande...*p, p.43.

219. DE GUCHTENEERE R., *op. cit.*, p.43.

220. JANSSEN A., *op. cit.*, p.252.

221. VERVAECK L., *La stérilisation des anormaux*, *Journ. Neur. Psych.*, XXXII, 1932, 5, p.189.

222. VERVAECK L.; s.n., *Het vraagstuk der onvruchtbaarmaking*, Saint-Luc Médical, XV, 1937, p.420.

voornaamste strijdpunt maakte. Kortom, men zal de eugenetika in Saint-Luc Médical niet, zoals men op het eerste gezicht zou denken, zomaar afwijzen, maar integendeel in de christelijke moraal opnemen. Alle negatieve eugenetische maatregelen of meer bepaald deze die niet met de katholieke doctrines strookten zal men afwijzen als dysgenisch. Wat men zal overhouden is de positieve eugenetika, die door iedereen in Saint-Luc Médical toegejuicht wordt.²²³ Eugenetika wordt niet zomaar verworpen, maar in feite geannexeerd: de voor de Kerk aanvaardbare aspecten vormen 'de ware eugenetika', die essentieel christelijk is.

Dit wordt ondermeer zo uitgedrukt door Dr. Cordier:

"(...) nous sommes des eugénistes chrétiens qui considèrent avant tout dans l'homme, l'être moral sous l'angle de la morale chrétienne."²²⁴

In Saint-Luc Médical trokken dokters en geestelijken aan éénzelfde zeel, ook die laatsten zelf hadden er niets tegen de christelijke moraal en de eugenetika gelijk te schakelen: het huwelijk was een eugenetische instelling, huwelijk en kuisheid waren er juist essentieel voor het welzijn van het ras!

Zo stelt kanunnik Dermine:

"La morale chrétienne est, dans son principe, formellement et positivement eugénique. Ce sont les exigences du bien de la race qui fondent et justifient l'institution du mariage, les devoirs de la vie conjugale, la loi de la chasteté dans le célibat. Celle-ci n'est pas seulement une règle de moralité, elle apparaît aussi de plus en plus nettement comme un facteur essentiel de la santé physique et mentale de l'individu et de la race."²²⁵

Veel ziekten ontstaan immers door 'onkuis gedrag', het is door een moreel leven, een christelijk ascetisme, dat het lichaam zijn gezondheid kan bewaren. Ze verzekert de kwaliteit van het ras

---

223. KISELSTEIN, *L'eugénique. Erreurs fondamentales*, Saint-Luc Médical, X, 192, 2, p.83.; DERMINE J., *Les lois du mariage et les devoirs des époux*, Saint-Luc Médical, VIII, 1930, 4, pp.75-76.; Id., *La morale catholique et les problèmes nouveaux que posent les progrès de l'hygiène sociale, notamment la médecine préventive, le certificat prénuptial, l'eugénique*, Saint-Luc Médical, XV, 1937, 1, pp.5-20.; CORDIER, *L'eugénique vue par le puériculteur*, Saint-Luc Médical, X, 1932, pp.10-19.

224. CORDIER, *op. cit.*, p.16.

225. DERMINE J., *La morale...*, *op. cit.*, p.11.

omdat ze de waardenhiërarchie respecteert: het belang van het lichaam blijft ondergeschikt aan de geest.²²⁶ In tegenstelling tot de 'gewone' eugenetiek in de andere landen is deze Belgische, katholieke eugenetika dus spiritueel van aard.

Begrijpelijkerwijze zal de christelijke eugenetiek (in zoverre men ze nog een 'eugenetika' mag noemen) hoofdzakelijk een positieve eugenetika zijn.²²⁷ Restrictieve maatregelen zoals huwelijksverbod, sterilisatie, anticonceptie waren intrinsiek immoreel. Men zal de oorspronkelijke eugenetika van Galton zoveel mogelijk in overeenstemming trachten te brengen met de christelijke eugenetika. Zo zal De Guchteneere de waarheid aanzienlijk vervormen als hij beweert dat Galtons eugenetisch programma tot twee 'essentiële' punten terug te brengen is, namelijk educatie en de creatie van een morele en materiële gunstige omgeving voor het huwelijk (28).

Ook de eugenisten in de jaren '20 hadden deze aspecten zeer sterk op de voorgrond geplaatst, maar zij hadden de andere negatieve kant van Galtons programma niet geloofend (doch wel afgewezen). Maar de negatieve eugenetiek past nu eenmaal niet in De Guchteneeres eugenetiek: negatieve, immorele eugenetische maatregelen, wist hij, hadden de eugenetika in het katholieke kamp in diskrediet gebracht.²²⁸ De beste steun voor de eugenetika was de bestrijding van de geboortebeperving. Hij had het vooral gemunt op de Brits-Amerikaanse Birth-Control beweging wiens woordvoerders een eugenetisch effect in geboortecontrolle hadden gezien. Vermijden van ongewenste kinderen kwam de omgeving van de anderen ten goede.²²⁹ De Guchteneere haalde echter, naast de 'immoraliteit' van anticonceptie het oude refrein van de Britse conservatieve eugenisten aan, dat vooral de hogere klassen hiervan gebruik maken en niet de 'inferieure' bevolkingslagen (alcoholisten, prostituées, gedegeneerden,...): op termijn zou de kwaliteit

---

226. *Ibid.*, p.11.; DERMINE J., *Les lois...*, op. cit., p.89.

227. *Ibid.*, p.11.; Iide INTERNATIONAAL CONGRES..., op. cit., pp.328-332.

228. DE GUCHTENEERE R., op. cit., p.41.

229. BAJEMA C., *Eugenics. Then and now*, Stradsbury, 1976, pp.50-53.; KEVLES D., op. cit., pp.87-88.

van het ras dalen, dat zou uiteindelijk zelfs uitsterven.²³⁰ Zijn argumentatie op dat terrein was dus elitaristischer dan het betoog van de Belgische eugenist in de jaren '20.

Vanzelfsprekend vinden we in Saint-Luc Médical nergens praktische voorstellen voor eugenetische hervormingen: volgens Kiselstein, theologisch adviseur van Saint-Luc, moest eugenetika hoofdzakelijk op *intellectuele* en morele hervormingen berusten.²³¹ Maar per slot van rekening, hoe ze ook op de morele verantwoordelijkheid jegens het ras wezen, de persoon met erfelijke kwalen die tegen doktersadvies toch huwde bleef fundamenteel vrij in het nemen van die beslissing.²³² Dermine stelde dat er slechts een beperkte 'elite morale' is die zich kon 'onthouden'. Onthouding moest integendeel zeker *niet* als een dwingende (morele) plicht opgevat worden, er kunnen ook gezonde kinderen geboren worden uit gebrekkige ouders.²³³ In zulke visie blijft er dus niet veel van eigenlijke 'eugenetika' over. Dermine had in feite niets tegen een prenuptiaal medisch onderzoek, maar dan alleen als 'gewoontevorming', zonder huwelijksverbod, want dit zou de illegitieme 'unies' vermeerderen en een grote bedreiging voor de fysieke en morele gezondheid van het ras vormen.²³⁴

BESLUIT

Alle artikelen en wetenschappelijke argumenten in verband met sterilisatie en eugenetika waren dus in de jaren '30 doordrongen van en stonden in functie van de katholieke doctrine, terwijl de sociaal-hygiënische aspecten van het decennium ervoor totaal op de achtergrond geraakt waren. Deze 'verideologisering' van de eugenetische- en sterilisatieproblematiek en de enorme belangstelling van katholieke zijde ervoor, was vóór Casti Connubii en de nazi-sterilisatiewetgeving nog niet het geval geweest. Het is natuurlijk geen toeval dat er juist in dit katholieke tijdschrift in

---

230. DE GUCHTENEERE R., *Population et Birth-Control aux Etats-Unis*, Saint-Luc Médical, XIII, 1935, 1, pp.7-20.

231. KISELSTEIN, *L'eugénique...*, op. cit. p.82.

232. HENDRICKX H., *L'eugénique du point de vue catholique*, Saint-Luc Médical, XIV, 1936, 2, p.198.

233. DERMINE J., *Les lois...*, op. cit., p.84.

234. Id., *La morale...*, op. cit. p.14.

tegenstelling tot bijna alle overige a-ideologische bladen, zoveel artikelen over ras- en sterilisatiepolitiek verschenen (uitgezonderd natuurlijk in de Revue de Droit Pénal, om 'vaktechnische' redenen). In België kwam de expliciete verwerping van de Duitse sterilisatiewetgeving in de jaren '30 voornamelijk vanuit de katholieke hoek. Zowel artsen als theologen veroordeelden ze sterk en eensluidend. Extreme eugenetici waren er onder de Belgische artsen nauwelijks, of lieten in elk geval zeer weinig van zich horen.

L'Eugénique dans le monde médical belge pendant l'entre-deux-guerres.

PAR
DE RAES WOUTER

Résumé

Bien que durant la décennie passée on ait montré, dans la littérature internationale, beaucoup d'intérêt pour les idées et les mouvements eugéniques dans la première moitié du XXe siècle, le rayonnement des idées en la matière en Belgique n'a guère été étudié. Ceci n'a rien pour nous étonner, vu leur caractère marginal: l'impact du catholicisme sur la société belge rendait impossible, durant l'entre-deux-guerres, toute diffusion plus large des idées eugénique extrémistes. Ainsi, les théories et les mesures envisageables en rapport avec par exemple l'application forcée de stérilisation sur de groupes "inférieurs" de la population n'ont jamais été considérés par les médecins, ni, bien sûr mises en exécution, comme dans l'Allemagne nazie ou aux Etats-Unies.

L'association eugénique belge, fondée dès la fin de la première guerre mondiale, avait donc chez nous un tout autre caractère: elle restait une organisation très réduite, dominée par un certain nombre de médecins que préconisaient le développement des services socio-hygiéniques, et qui rejetaient les principes de sélection

sociale darwinistes. Ceci continuait une tradition hygiéniste du XIXe siècle: les suites de la Première guerre mondiale (l'épidémie de syphilis, la dégradation de la santé publique...) avaient renforcé la crainte d'une "dégénération de la race" et donnaient aux médecins les arguments pour revendiquer une "médicalisation" plus poussée de la société. En comparaison avec l'étranger, la "Société belge d'Eugénétique" ne mérite donc qu'à peine ce prédicat, dans le sens classique, élitiste et conservateur du terme; mais elle n'était pas non plus aussi émancipatrice et progressiste que le "Fabian-Eugenists" en Angleterre, vu qu'elle rejetait par exemple les limitations des naissances, pour ne pas offusquer le clergé. Le seul homme politique à montrer de l'intérêt fut E. Vandervelde, le chef de file du P.O.B. Déjà après quelques années, les activités de la société diminuèrent rapidement, et elle se convertit en une organisation s'occupant exclusivement de la prévention médicale.

L'intérêt pour les théories eugéniques venait dans cette période d'un tout autre côté, et n'avait guère d'aspects socio-hygiéniques mais bien idéologiques: un certain nombre de médecins et de membres du clergé catholiques les critiquaient violemment, et rejetaient, surtout après 1933, radicalement la stérilisation (forcée) de personnes dites "inférieures", telle que la légalisation de l'Allemagne nazie le préservait, l'interdiction de mariage ou quelque contrôle de naissance que ce soit. Ils se réclamaient dans leur lutte contre l'eugénique et le néo-malthusianisme surtout de l'encyclique papale 'Casti Connubii' (1931) et cherchaient aussi des arguments "scientifiques" dans la "dénatalité". Certains d'entre eux préconisaient ainsi une "eugénique chrétienne", basée sur la fidélité conjugale et la chasteté; le concept d'eugénique perdit dans un tel contexte son sens véritable. Un seul médecin osa dans les années '30 réagir timidement contre cette unanimité catholique. Le discours sur l'eugénique durant l'entre-deux-guerres n'a donc jamais pris en Belgique de coloration raciste ou anti-sémite.

Eugenics in het Belgian Medical World During the Interbellum Period.

BY
DE RAES WOUTER

summary

Although international historical literature paid a lot of attention to the eugenic societies and ideas of the first half of the 20th century, nothing was known about the spreading of eugenic ideas in Belgium. This is no surprise, because they have always remained a marginal phenomenon: the catholic grip on Belgian society made any spreading of extremist eugenic ideas totally impossible. Therefore eugenic theories and measures concerning for instance the application of forced sterilization on "inferior" population groups have never been taken into consideration, and have never been carried out, as was the case in Nazi-Germany and in the U.S.A. The Belgian eugenic society, which was set up almost immediately after World War I, was of a totally different nature: it remained a very small organization, mainly dominated by a number of doctors, who pleaded for a more thorough expansion of the social and hygienic provisions in our country, and who rejected the social-Darwinistic principles of selection.

This followed the 19th century tradition on hygiene, the consequence of World War I (the syphilis epidemic, the worsened health of the population...) has increased the "fear for race degeneration" and this provided doctors with arguments to demand an extreme 'medicalisation' of society. In comparison with other countries the "Société belge d'Eugénétique" can hardly be called 'eugenic' in the classical, elitist-conservative sense of the word, but neither it was so progressively emancipatory as the Fabian eugenists in England, since it rejected birth control, in order not to offend the clergy. On the political side, only E. Vandeveld, the leader of the BWP, showed any interest. Already after a few years, the activities of the organization diminished, and in the thirties it had become a purely medical organization for preventive medicine.

In this period, the interest in eugenic theories came from a completely different side, and it hardly had any social-hygienic aspects. It had an ideological basis: a number of catholic doctors and clergymen heavily criticized these ideas and radically rejected, especially after 1933, the forced sterilization of inferior population groups, as was prescribed by Nazi-German law, the prohibition of marriage, or any form of birth control.

In their battle against eugenics and neo-malthusianism they referred to the papal encyclical letter 'De casti Connubii' (1931), and looked for scientific arguments such as the danger of depopulation. Some of them defended the so called christian eugenics, which had to be based upon marital faith and chastity. The concept of 'eugenics' lost its actual meaning in such a context.

In the thirties only one doctor dared to react, be it in a limited way, against this catholic unanimity. The discussion about eugenics in the interbellum period has never shown any racist or antisemitic aspects.